

Μαρία Ντούρου-Ηλιοπούλου

ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΟΥ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΥ ΧΑΝΔΑΚΑ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 16ου ΑΙΩΝΑ (1561)

Αντικείμενο της εργασίας αυτής αποτελεί η δημοσίευση και ο ιστορικός σχολιασμός μιας σειράς ανέκδοτων αρχειακών εγγράφων, τα οποία αναφέρονται σε δύο πρεσβείες προς τη βενετική κυβέρνηση που πραγματοποίησαν το 1561¹ οι δύο κύριες ταξικές κοινότητες του Χάνδακα, δηλαδή εκείνη των ευγενών και φεουδαρχών (*nobili et feudatarii*) και η άλλη των αστών και των κατώτερων λαϊκών στρωμάτων (*cittadini et populo*). Από τις δύο αυτές κοινότητες (*communitates, universitates*) η πρώτη είναι επίσημα θεσμοθετημένη και λειτουργεί μέσα στα πλαίσια της φεουδαρχικής οργάνωσης και της πολιτικής διοίκησης της κτήσης ήδη από τα πρώτα χρόνια της βενετικής κατάκτησης του νησιού, ενώ η δεύτερη, στην εποχή των εγγράφων μας, δηλαδή στο 1561, φαίνεται ότι έχει ακόμη άτυπη υπόσταση ή τουλάχιστον δεν της έχει αναγνωριστεί πέρα για πέρα από το βενετικό κράτος η επίσημη συγκρότηση και λειτουργία της.

Οι πρεσβείες (*ambascerie*)² ήταν γενικά ένα αναγνωρισμένο πρόνομιο των υπηκόων της Γαληνοτάτης και αποτελούσαν ένα από τα μέσα επαφής και προσέγγισης —το πιο ουσιαστικό ίσως— με την κεντρική κυβέρνηση κατά κύριο λόγο των κατοίκων εκείνων των βενετικών κτήσεων που συγκροτούσαν ιδιαίτερα κοινωνικά σύνολα και απάρτιζαν ταξικές, επαγγελματικές και καμιά φορά εθνικές ή θρησκευτικές συσσωματώσεις. Όπως καταλαβαίνει κανείς, τα αρχειακά έγγραφα που διασώζουν τα πεπραγμένα των πρεσβειών αυτών αποτελούν σημαντική πηγή για την ιστορική έρευνα, καθώς παρουσιάζουν «εκ των ένδον» τις απόψεις και τα προβλήματα των υπηκόων στις βενετικές κτήσεις, σε αντίθεση με τις τακτικές αναφορές (*disparci*) και

1. Τα έγγραφα των δύο πρεσβειών βρίσκονται στο Archivio di Stato di Venezia (ASV) στη σειρά Senato Mar, Reg. 35. Επίσης σώζονται στη Filza της ίδιας σειράς χωρίς σοβαρές διαφοροποιήσεις και μόνο η πρεσβεία των αστών και του λαού σε αντίγραφο (*copia*) της σειράς Archivio del duca di Candia, Busta 50 bis. Αναφορά της πρεσβείας έχουμε στα εξής έργα: Creta sacra sive de episcopis utriusque ritus Graeci et Latini in insula Cretae accedit series praesidium venetorum inlustrata auctore Flaminio Cornelio, Senatore Veneto, Venetiis 1755, τ. II, σ. 426· Σπ. Θεοτόκη, *Εισαγωγή εις την έρευνα των μνημείων της ιστορίας του Ελληνισμού και ιδία της Κρήτης εν τω Κρατικώ Αρχείω του βενετικού κράτους*, Κέρκυρα 1926, σ. 53-54· G. Gerola, *I monumenti veneti dell' isola di Crete*, Venezia 1905-6, τ. 1-2, σ. 328-9.

2. Γενικά για τις πρεσβείες βλ. Fr. Thiriet, *La Romanie vénitienne au Moyen Age*, Paris 1975, σ. 208-11· Θεοτόκη, *Εισαγωγή*, σ. 39· Γ. Πλουμίδη, *Οι βενετοκρατούμενες ελληνικές χώρες μεταξύ του Β' και Γ' τουρκοβενετικού πολέμου (1503-1537)*, Ιωάννινα 1974, σ. 60-2· του ίδιου, *Πρεσβείες Κρητών προς τη Βενετία (1487-1558)*, Ιωάννινα 1986.

τις τελικές εκθέσεις (*relazioni*) των Βενετών αξιωματούχων, μέσα από τις οποίες προβάλλονται κυρίως οι θέσεις της διοίκησης.

Μέσα στη διαδικασία της διεκπεραίωσης του έργου της πρεσβείας, οι αιρετοί πρεσβευτές ταξίδευαν στη Βενετία και υπέβαλλαν στη βενετική Γερουσία (*senato*) τα θέματα που απασχολούσαν εκείνους που τους είχαν εξουσιοδοτήσει —στην περίπτωση μας τις δύο κοινότητες που αναφέραμε— και τα οποία δεν είχαν κατορθώσει να επιλύσουν οι τοπικές διοικήσεις (*reggimenti*) της κτήσης. Τα θέματα αυτά είχαν κατά κανόνα μορφή αιτημάτων, για τα οποία συνήθως οι ενδιαφερόμενοι πρότειναν και λύσεις της αρεσκείας τους, ζητώντας να γίνουν αποδεκτές από τη βενετική κυβέρνηση. Οι αποφάσεις της Γερουσίας, του ανώτατου αυτού νομοθετικού οργάνου της Βενετίας, έπαιρναν τη θέση νομολογίας που μόνο το ίδιο μπορούσε να ανατρέψει και καταχωρίζονταν στα επίσημα βιβλία των αποφάσεών της· για τις υπερπόντιες κτήσεις υπήρχε η σειρά των βιβλίων που έχει τον τίτλο *Senato Mar*, ενώ κοινοποιούνταν και στις αρχές της κτήσης για την εφαρμογή τους. Εκτός όμως από τις αποφάσεις καταγράφονταν μαζί με αυτές και τα αντίστοιχα αιτήματα που είχαν υποβάλει γραπτώς οι πρεσβευτές (*oratores*) και έτσι, όταν πρόκειται για τέτοιου είδους πρεσβείες, μας διασώζονται πάντοτε τα κείμενα και των δύο πλευρών, γεγονός που τα κάνει πολύ ενδιαφέροντα για τις ιστορικές ειδήσεις που προσφέρουν σχετικά με τις βενετοκρατούμενες περιοχές της εποχής αυτής.

Το συγκεκριμένο κείμενο της πρεσβείας των ευγενών και φεουδαρχών απαρτίζεται από δέκα αιτήματα και ύστερα από κάθε αίτημα παρατίθεται η σχετική απόφαση της Γερουσίας. Η πρεσβεία της κοινότητας των αστών και του λαού έχει περισσότερα αιτήματα, δεκαέξι, όπου όμως υπάρχει ενιαία απόφαση για τα έξι πρώτα, καταχωρισμένη μετά το έκτο αίτημα, ενώ από το έβδομο και κατόπιν εφαρμόζεται η αντιστοιχία ανάμεσα στα αιτήματα και τις αποφάσεις.

Αν προσέξουμε τα αιτήματα τόσο της μιας όσο και της άλλης κοινότητας, διαπιστώνουμε ότι τα περισσότερα από αυτά συμπίπτουν ως προς το αντικείμενό τους και ότι τα ίδια θέματα απασχολούν και τις δύο κοινότητες την καθημέρα από την πλευρά της. Ακόμη μπορούμε να τα κατατάξουμε σε κατηγορίες με ειδολογικά κριτήρια αφού ορισμένα αναφέρονται στην άμυνα του νησιού και την οχύρωση της πρωτεύουσας, άλλα στη διοίκηση και σε ζητήματα συναφή και άλλα στην κοινωνική και οικονομική ζωή του Χάνδακα ή της Κρήτης γενικότερα.

Με βάση την κατάταξή τους σε ομοειδείς κατηγορίες θα ήταν δυνατόν να επεξεργαστούμε τις ειδήσεις που μας παρέχουν σχετικά με τα ζητήματα αυτά, αλλά αυτό δεν θα ήταν αρκετό για να μας οδηγήσει σε συμπεράσματα αν δεν λάβουμε υπόψη τη γενικότερη

κοινωνική και οικονομική διάρθρωση της Κρήτης τον 16ον αιώνα³.

Στην Κρήτη αυτή την εποχή, όπως μας πληροφορούν οι πηγές και τα έγγραφα μας, υπάρχουν τα εξής κοινωνικά στρώματα· οι ευγενείς —φρουδάρχες ή όχι— που χωρίζονται σε ευγενείς Βενετούς και Κρητικούς (*nobili Veneti et Cretesi*), οι αστοί (*cittadini*), τα κατώτερα λαϊκά στρώματα της πόλης (*populo, plebe*) και ο αγροτικός πληθυσμός (*contadini*), προσαρτημένοι και ελεύθεροι γεωργοί. Οι Βενετοί ευγενείς και φρουδάρχες της Κρήτης, όπως επισημαίνουν όλες οι σύγχρονες πηγές, διέρχονται κρίση τόσο οικονομική όσο και κοινωνική και προσπαθούν απεγνωσμένα να διαφυλάξουν τα κεκτημένα δικαιώματα και προνόμια της ευγένειάς τους· αντίθετα οι αστοί⁴ αποτελούν μία νέα ανερχόμενη κοινωνικά και οικονομικά τάξη που ζητά κατοχύρωση και περισσότερα δικαιώματα· παρουσιάζουν μαζί με τα κατώτερα λαϊκά στρώματα τα αιτήματά τους, όταν τα συμφέροντά τους συμπίπτουν, και συχνά υποστηρίζουν την τάξη των αγροτών, η οποία μαστίζεται από ένδεια και καταπιέζεται από τους φρουδάρχες για λόγους που θα εξηγηθούν παρακάτω. Επομένως, όπως είναι φυσικό, η παρουσίαση των αιτημάτων από τις δύο κοινότητες, άσχετα αν αναφέρονται στα ίδια ζητήματα ή προβλήματα —βασικό είναι το πρόβλημα της επιβίωσης τους—, αναγκαστικά διαφέρει, επειδή προβάλλονται συμφέροντα που εκφράζουν διαφορετικές ταξικές απόψεις.

Για την αρτιότερη επεξεργασία των αιτημάτων τα κατατάξαμε ανάλογα με το περιεχόμενο σε όσα αφορούν α) την άμυνα, β) οικονομικά ζητήματα και ατασθαλίες της διοίκησης και γ) ειδικά αιτήματα της κάθε κοινότητας.

α) Η άμυνα της πόλης του Χάνδακα και γενικότερα του νησιού της Κρήτης, αποτελεί ένα ιδιαίτερα σημαντικό και πολυσυζητημένο θέμα που επαναλαμβάνεται συνεχώς στα έγγραφα του 16ου και 17ου αιώνα. Σχετικά με την οχύρωση του Χάνδακα⁵, οι φρουδάρχες, με το πρώτο

3. Για την κατάσταση στην Κρήτη αυτή την εποχή βλ. Γ. Γιαννόπουλου, *Η Κρήτη κατά τον Δ' βενετοτουρκικό πόλεμο*, Αθήνα 1978· Γ. Πλουμίδη, *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της Βενετοκρατίας (1554-1600)*, Ιωάννινα 1987, σ. 1-17.

4. Βλ. σχετ. Ν. Παναγιωτάκη, «Ο Ποιητής του Ερωτόκριτου», *Πεπραγμένα του Δ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (1976), τόμος Β', Αθήνα 1981, σ. 332-9· Αναστασία Παπαδία-Λάλα, «"Cittadini" και κάτοικοι των πόλεων. Κοινωνική διαστρωμάτωση στα βενετοκρατούμενα Χανιά (μέσα 16ου-17ου αι.)», *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας «Νεοελληνική Πόλη» της Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού*, Αθήνα 1985, 59-66.

5. Το 1518 είχε καθοριστεί ότι για την ολοκλήρωση της οχύρωσης του Χάνδακα απαιτούνται 60.000 δούκάτα (βλ. Gerola, *Monumenti Veneti*, σ. 309-330). Το 1520 οι φρουδάρχες και οι αστοί της πόλης προσφέρονται να καταβάλουν, σε διάρκεια πέντε χρόνων, το ποσό των 30.000 δουκάτων, εφόσον το Δημόσιο, οι Εβραίοι και ο λατινικός κλήρος αναλάβουν τα υπόλοιπα (βλ. Πλουμίδη, *Πρεσβείες*, 16, σ. 60). Το 1532 ο δούκας της Κρήτης Ν. Nani αναφέρει ότι οι φρουδάρχες δεν συνεισφέρουν στο καθορισμένο ποσό για την οχύρωση και ζητά από το Δημόσιο Ταμείο να συμπληρώσει το υπόλοιπο

τους αίτημα⁶, αναγνωρίζουν την αναγκαιότητα της ολοκλήρωσης των οχυρωματικών έργων της πόλης τόσο για τους κατοίκους της όσο και για τη Βενετία, και ζητούν από το Δόγη να αναλάβει τη χρηματοδότηση του έργου, προσφέρονται δε ως απόδειξη των καλών προθέσεων και της πίστης τους προς τη Βενετία να παρέχουν τα επόμενα πέντε χρόνια τα έξοδα διατροφής των εργαζομένων στην οχύρωση χωρικών (*contadini nostri*)⁷, εφόσον σ' αυτά συμμετέχουν επίσης οι αστοί, ο λατινικός κλήρος και οι Εβραίοι του Χάνδακα.

Από την πλευρά της η κοινότητα των αστών και του λαού του Χάνδακα με το πρώτο αίτημα⁸ επισημαίνει τον κίνδυνο που αντιμετωπίζει η πόλη από εχθρική επίθεση και ζητούν από τη Βενετία να ολοκληρώσει το έργο της οχύρωσης, ώστε να εξασφαλιστούν οι κάτοικοι, ενώ με το δεύτερο⁹ τονίζει πόσο δύσκολο είναι για τους χωρικούς να εξασφαλίσουν τη διατροφή τους για τις έξι μέρες που εκτελούν την καθορισμένη αγγαρεία στα οχυρωματικά έργα και ζητούν να εφαρμοστεί παλαιότερη απόφαση¹⁰ που όριζε να παρέχουν οκτώ *soldini* την ημέρα για τη διατροφή κάθε χωρικού, εξίσου το Δημόσιο Ταμείο (*camera*) και οι κύριοι των χωρικών αυτών, δηλαδή οι φεουδάρχες.

Με την κοινή και για τις δύο κοινότητες απάντηση η βενετική Γερουσία αποφασίζει, για τα επόμενα πέντε χρόνια, να αποστέλλει στο Ταμείο της Κρήτης 3.000 δουκάτα το χρόνο και θεωπίζει, για το ίδιο διάστημα, ένα νέο πρόσθετο δασμό στα τρία βασικά προϊόντα που εξάγονται από το νησί στη Βενετία ή αλλού, ο οποίος ορίζεται σε ένα *moenigo* για κάθε *botta* κρασιού, μισό δουκάτο για κάθε *botta* λαδιού και μισό δουκάτο για κάθε *miaro* τυριού¹¹. Τα χρήματα που θα

(βλ. V. Lamansky, *Secrets d' Etat de Venise*, St. Petersburg 1884, φωτοτ. ανατ. New York 1968, σ. 605). Το 1544 οι φεουδάρχες επικαλούνται σοβαρές οικονομικές δυσχέρειες και ζητούν να απαλλαγούν από την καθορισμένη εισφορά, χωρίς όμως το αίτημά τους να γίνει αποδεκτό, βλ. Πλουμίδη, *Πρεσβείες*, 21, σ. 81-2, (2ο αйт.).

6. Βλ. παρακ. σ. 373 της πρεσβείας των φεουδάρχων.

7. Υποχρεωμένοι να παρέχουν αγγαρεία ήταν οι αγρότες ηλικίας 14-60 χρονών και στην περιοχή του Χάνδακα ήταν περίπου 12.000· βλ. σχετ. Gerola, *Monumenti Veneti*, σ. 327· Α. Ξηρουχάκη, *Η βενετοκρατούμενη Ανατολή, Κρήτη και Επτάνησος*, Αθήνα 1934, σ. 67-8.

8. Βλ. παρακ. σ. 383 της πρεσβείας των αστών και του λαού.

9. Βλ. παρακ. σ. 383 της ίδιας πρεσβείας.

10. Πιθανότατα αναφέρονται στην πρόταση του γενικού καπετάνιου της Κρήτης Gian Matteo Bembo το 1553, σύμφωνα με την οποία θα παρέχονται οκτώ *marcetti* (ή *soldini*) την ημέρα σε κάθε αγρότη, εφόσον αυτός δεχόταν να εργαστεί οκτώ μέρες αντί για έξι· βλ. σχετ. Gerola, *Monumenti Veneti*, σ. 327. Τα οκτώ *soldini* αντιστοιχούν με το 1/4 του υπέρπυρου και το ποσό αυτό αποτελεί εξευτελιστική αμοιβή, βλ. σχετ. Γιαννόπουλου, *Κρήτη*, σ. 55, 77, Ξηρουχάκη, *Ανατολή*, σ. 113.

11. Βλ. και Gerola, *Monumenti Veneti*, σ. 329. Την ίδια φορολογία αναφέρει και ο γενικός καπετάνιος της Κρήτης Gaspar Rhenerius το 1563· βλ. Μαρία Ντούρου-Ηλιοπούλου, «Η έκθεση του καπετάνιου Gaspar Rhenerius (1563). Στοιχεία για τη βενετοκρατούμενη

συγκεντρώνονται από το νέο αυτό δασμό θα φυλάγονται σε ξεχωριστό ταμείο και θα διατίθενται μαζί με τα πιο πάνω 3.000 δουκάτα αποκλειστικά για την οχύρωση του Χάνδακα. Επίσης, η Γερουσία επαινεί την πρόταση των φεουδαρχών και ορίζει ότι τα οικονομικώς εύρωστα στρώματα (φεουδάρχες, αστοί, λατινικός κλήρος, Εβραίοι) ανάλογα με την περιουσία τους θα παρέχουν τα έξοδα διατροφής των χωρικών, δηλαδή οκτώ soldini την ημέρα για τον καθένα¹².

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω ο τρόπος παρουσίασης ενός κοινού ζητήματος, όπως είναι η οχύρωση του Χάνδακα, γίνεται διαφορετικά από την κάθε κοινότητα και αποσκοπεί στην ικανοποίηση των διαφορετικών συμφερόντων καθεμιάς. Τόσο οι φεουδάρχες, όσο και η κοινότητα των αστών και του λαού, ενδιαφέρονται άμεσα, διότι σχετίζεται με την επιβιώσή τους στην πόλη, αλλά ζητούν να αποφύγουν, κατά το δυνατόν, οικονομικές επιβαρύνσεις. Έτσι οι φεουδάρχες αποσιωπούν παλαιότερη απόφαση για τη διατροφή των χωρικών, αλλά επειδή ανησυχούν για τον τουρκικό κίνδυνο και φοβούνται μήπως ξεσηκωθούν οι χωρικοί τους, προσφέρονται να βοηθήσουν, εφόσον συνεισφέρουν και οι άλλες τάξεις, ενώ οι αστοί και ο λαός υπενθυμίζουν την παλαιότερη απόφαση και μεταθέτουν την επίλυση του προβλήματος της οχύρωσης αποκλειστικά στη Βενετία και τους φεουδάρχες.

Άλλο κοινό ζήτημα αποτελεί η φύλαξη των παραλίων του νησιού. Οι φεουδάρχες με το έκτο αίτημα¹³ επισημαίνουν ότι δεν εφαρμόστηκε η απόφαση του 1549¹⁴, που όριζε να διατεθούν δύο γαλέρες για τη φύλαξη των ακτών και εξαιτίας αυτού του γεγονότος πολλά από τα ευφορότερα χωριά τους (casali) καταστρέφονται, ενώ πολλοί άνθρωποι τους γίνονται σκλάβοι λόγω των πειρατικών επιδρομών. Ζητούν λοιπόν να σταλεί επαρκής αριθμός γαλέρων και τη διατροφή των πληρωμάτων να παρέχει η διοίκηση της Κύπρου.

Από την πλευρά της η κοινότητα των αστών και του λαού με το πέμπτο αίτημα¹⁵ αναφέρει ότι, λόγω της εντεινόμενης πειρατικής δραστηριότητας, δεν πλησιάζουν στο λιμάνι εμπορικά πλοία που μεταφέρουν τρόφιμα και ζητούν να διαθέσει η Βενετία τέσσερις γαλέρες για να απομακρυνθεί ο πειρατικός κίνδυνος.

Η βενετική Γερουσία αποδέχεται το αίτημα και των δύο κοινοτήτων

Κρήτη», *Παρουσία* 1 (1982), σ. 138-163· για τις αντιστοιχίες των σταθμών βλ. στο ίδιο υποσ. 17, σ. 142.

12. Το 1567 η παροχή των οκτώ soldini παρατείνεται για άλλα πέντε χρόνια· βλ. Gerola, *Monumenti Veneti*, σ. 329.

13. Βλ. παρακ. σ. 379 της πρεσβείας των φεουδαρχών.

14. Βλ. Πλουμίδη, *Πρεσβείες*, 25, σ. 109 (12ο αίτ.).

15. Βλ. παρακ. σ. 385 της πρεσβείας των αστών και του λαού.

και αποφασίζει να διατεθούν τέσσερις γαλέρες¹⁶ για την προστασία των ακτών και τα τρόφιμα για τη διατροφή των πληρωμάτων να προσφέρει το Δημόσιο Ταμείο (Real) της Κύπρου. Στην απάντηση της Γερουσίας παρατίθενται δύο τροπολογίες¹⁷ που δεν φαίνεται ότι γίνονται αποδεκτές, αλλά οι οποίες τονίζουν το βασικό πρόβλημα του ανεφοδιασμού του Χάνδακα· έτσι ζητείται να επενδύονται χρήματα για αγορά κεχριού (megi, meglio) που θα αποθηκεύεται στην πόλη για ώρα ανάγκης, και να διατίθενται, αντί για τις 30.000 δουκάτα το χρόνο για τις τέσσερις γαλέρες, οι 20.000 επί τρία χρόνια για την οχύρωση, ενώ οι 10.000 για την αγορά κεχριού.

Όσον αφορά στη φύλαξη των παραλίων η σκοπιμότητα της κάθε κοινότητας είναι διαφορετική· οι φεουδάρχες ενδιαφέρονται για την ασφάλεια των παραλιακών κτημάτων τους, που είναι τα περισσότερα και πιο εύφορα, ενώ οι αστοί και ο λαός για τον τακτικό εφοδιασμό της πόλης δηλαδή για τη δική τους επιβίωση.

Από τις απαντήσεις της Βενετικής Γερουσίας διαφαίνεται ότι η άμυνα του νησιού αποτελεί ένα από τα κυριότερα προβλήματα της κτήσης και η Βενετία είναι υποχρεωμένη να πάρει μέτρα για την αντιμετώπισή της. Στα πλαίσια της ταξικής αλληλεγγύης η Βενετία τάσσεται με το μέρος των φεουδαρχών, στους οποίους κυρίως στηρίζεται για την πολιτική και οικονομική τους συνδρομή, αλλά ενδιαφέρεται να διατηρήσει κατά το δυνατόν καλές σχέσεις με τους άλλους υπηκόους της, εφόσον δεν έρχονται σε αντίθεση με τους πολιτικούς της στόχους.

Ένα αίτημα που σχετίζεται με τον εξοπλισμό γαλέρας είναι το έβδομο¹⁸ της κοινότητας των φεουδαρχών· συγκεκριμένα οι φεουδάρχες καταγγέλλουν σ' αυτό ότι ο Piero Zorzi, εύπορος αστός, πιθανότατα έμπορος του Χάνδακα, χρησιμοποιώντας τον τίτλο της κρητικής ευγένειας που είχε αποκτήσει ο πατέρας του Ιερώνυμος για υπηρεσίες που είχε προσφέρει στη Βενετία, πέτυχε την εκχώρηση της καστελλανίας του Καινούριου (Castel Nuovo) που του απέφερε εισόδημα 5.000 δουκάτα και την απαλλαγή από δασμούς που ανέρχονται σε 3.000 δουκάτα το χρόνο· παρά τη μεγάλη κτηματική του περιουσία αξίας 1.000 δουκάτων το χρόνο δεν συμμετέχει στη mostra (επιθεώρηση πολεμικής ετοιμότητας του φεουδαρχικού ιππικού), και επιπροσθέτως έχει σφετεριστεί το προνόμιο των ευγενών που αφορά στον εξοπλισμό γαλέρας (armare)¹⁹. με το αίτημά τους οι φεουδάρχες

16. Τον ίδιο χρόνο ο δούκας της Κρήτης Ι. Taleapetra προτείνει να διατεθούν τέσσερις γαλέρες για την ασφάλεια των ακτών· βλ. Lamansky, *Secrets*, σ. 560.

17. Βλ. παρακ. σ. 379-380 της πρεσβείας των φεουδαρχών.

18. Βλ. παρακ. σ. 380-381 της ίδιας πρεσβείας.

19. Σύγχρονα έγγραφα επισημαίνουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι φεουδάρχες

ζητούν να του αφαιρεθεί το τελευταίο αυτό προνόμιο.

Η Γερουσία δεν αποδέχεται το αίτημα, αλλά διατάζει να διατηρηθούν τα προνόμια του Zorzi όπως και στο παρελθόν.

Το αίτημα αυτό δείχνει καθαρά την αντίθεση της ανώτερης τάξης των φεουδαρχών προς τους αστούς· αν και υπήρχε αδυναμία εκ μέρους τους να εξοπλίζουν γαλέρες, λόγω των οικονομικών δυσχερειών που αντιμετώπιζουν, εν τούτοις το θεωρούν δικό τους προνόμιο που τους προσέφερε κύρος και αντιδρούν όταν κάποιος που ανήκει σε κατώτερη κοινωνική τάξη το διεκδικεί. Η Βενετία, αν και συνήθως συντάσσεται με τους φεουδάρχες, υποστηρίζει και τους αστούς, όταν θέλει να τους δώσει κίνητρο για προσφορά υπηρεσιών.

Ένα άλλο κοινό αίτημα και των δύο κοινοτήτων αφορά στην αποστολή γενικού προβλεπτή (proveditor general)²⁰ στο νησί· με το ένατο αίτημα²¹ οι φεουδάρχες χωρίς να θέλουν να μειώσουν τις τοπικές αρχές, αλλά προβάλλοντας το επιχείρημα ότι λόγω των πολλαπλών υποχρεώσεών τους δεν μπορούν να ανταποκριθούν σε όλα τα θέματα που παρουσιάζονται στην κτήση, ζητούν να σταλεί ένας ανώτερος αξιωματούχος που θα έχει την εποπτεία κυρίως της ολοκλήρωσης των οχυρωματικών έργων, αλλά και ειδικές εκτελεστικές και δικαστικές εξουσίες (sindico, auditor, avogador).

Οι αστοί και ο λαός με το τέταρτο αίτημα²² αναφέρουν ότι επειδή το νησί χρειάζεται σωστότερη οργάνωση σε ό,τι αφορά την οχύρωση, τον ανεφοδιασμό και τη διοίκηση, αλλά και για ο,τιδήποτε προκύψει, ζητούν κάθε δύο ή τρία χρόνια να διορίζεται ένας γενικός προβλεπτής με ανώτατες εξουσίες για να διευθετεί την κατάσταση.

Με την κοινή και για τις δύο κοινότητες απάντηση, η Γερουσία δεν αποδέχεται το αίτημα, αλλά κρίνει ότι ο εκλεγμένος για το τακτικό αξίωμα του γενικού καπετάνιου Gaspar Rhenerius²³ είναι απόλυτα κατάλληλος και ικανός να αντιμετωπίσει τα προβλήματα της οχύρωσης και της διοίκησης του νησιού και ότι όλοι θα μείνουν ικανοποιημένοι.

τόσο για τον εξοπλισμό των γαλέρων, όσο και για την εξεύρεση πληρωμάτων εξαιτίας της απροθυμίας των αγροτών· βλ. σχετ. Μ. Ντούρου-Ηλιοπούλου, «Rhenerius», σ. 144-5 και υποσ. 31, 32· Γιαννόπουλου, *Κρήτη*, σ. 106· Θ. Δετοράκη, «Η αγγαρεία της θάλασσας στη βενετοκρατούμενη Κρήτη», *Κρητολογία* 16-19 (1983-4), 103-139. Παρ' όλα αυτά οι φεουδάρχες θεωρούν τον εξοπλισμό δικό τους προνόμιο, βλ. σχετ. Μ. Ντούρου-Ηλιοπούλου, «Rhenerius», σ. 162: molti di primi gioveni di quella città desideravano questo carico per farsi honore... molti gioveni di valor, et richi al tempo mio, l' uno a gara dell' altro tentavano questo grado.

20. Η Βενετία έστειλε περιοδικά γενικό προβλεπτή ως το 1569 και τακτικά έκτοτε με απόλυτες εξουσίες· βλ. Γιαννόπουλου, *Κρήτη*, σ. 25.

21. Βλ. παρακ. σ. 382 της πρεσβείας των φεουδαρχών.

22. Βλ. παρακ. σ. 384-385 της πρεσβείας των αστών και του λαού.

23. Βλ. παραπ. υποσημ. 11.

Από το κοινό αίτημα για αποστολή γενικού προβλεπτή διαφαίνεται ότι έχει χαθεί η εμπιστοσύνη των υπηκόων προς τις τοπικές βενετικές αρχές. Ο τρόπος, όμως, της παρουσίας του αιτήματος είναι διαφορετικός, οι φεουδάρχες ενδιαφέρονται να διατηρήσουν καλές σχέσεις με τις τοπικές αρχές της Βενετίας, ενώ οι αστοί δεν διστάζουν να στραφούν ούτε εναντίον των τοπικών αρχών, ούτε και των φεουδαρχών προκειμένου να τονίσουν τις αδυναμίες του συστήματος και να ζητήσουν βελτιώσεις. Η Βενετία αρνείται να προβεί σε αποστολή άλλου αξιωματούχου, για λόγους οικονομικούς, αλλά και για να ενισχύσει την εμπιστοσύνη των υπηκόων της στα τοπικά διοικητικά όργανα.

β) Άλλη κατηγορία αιτημάτων αφορά σε οικονομικά θέματα που έχουν σχέση με τις τιμές των προϊόντων και τον εφοδιασμό της πόλης και συνδυάζονται με ζητήματα ατασθαλιών, υπερβάσεων και καταπιέσεων των τοπικών αρχών και των φεουδαρχών.

Ένα βασικό πρόβλημα που επισημαίνεται συχνά στις πηγές της εποχής είναι η ανεπάρκεια σιτηρών στον Χάνδακα ιδιαίτερα κατά τους μήνες Μάρτιο, Απρίλιο, Μάιο²⁴. Το ζήτημα αντιμετωπίζεται και από τις δύο κοινότητες, που αποβλέπουν όμως σε διαφορετικές σκοπιμότητες. Αναλυτικότερα οι φεουδάρχες με το δεύτερο αίτημα²⁵ επισημαίνουν πόσο δύσκολο είναι γι' αυτούς να ανταπεξέλθουν στα έξοδα της καλλιέργειας των κτημάτων και της διατροφής των χωρικών τους και παρακαλούν να απαλλαγούν από την υποχρεωτική παροχή σιταριού (tansa) στη δημόσια σιταποθήκη (Fontego) της πόλης, αλλά να κρατούν τα σιτηρά τους και μόνο όταν χρειάζεται να παίρνουν οι ρέκτορες, αφού όμως το προπληρώσουν, το 1/5 της παραγωγής με απαλλαγή τις 200 πρώτες μεζούρες ετήσιου εισοδήματος και ό,τι περισσεύει να μπορούν να το διαθέτουν εκτός της περιοχής του Χάνδακα σύμφωνα με την απόφαση του 1549²⁶. επίσης προτείνουν να εφοδιαστεί η πόλη με κεχρί.

Οι αστοί και ο λαός από την πλευρά τους με το τρίτο αίτημα²⁷ επισημαίνουν την ανάγκη να εφοδιαστεί η πόλη με ξένο σιτάρι, το οποίο θα ξοδεύεται μόνο τον Μάρτιο και τον Απρίλιο· κατηγορούν τους φεουδάρχες ότι δεν φέρνουν στην πόλη σιτάρι, αλλά ότι το κρατούν στα χωριά τους (casali et ville) και τα αποθέματα της πόλης δεν επαρκούν ούτε για μισή εβδομάδα· παρακαλούν τη Βενετία να

24. Βλ. Πλουμίδη, *Πρεσβείες*, 21, σ. 83 (4ο αίτ.)

25. Βλ. παρακ. σ. 374-376 της πρεσβείας των φεουδαρχών.

26. Η απόφαση του 1549 καθόριζε ως ανώτερη τιμή πώλησης του σιταριού τα πέντε mocenighi και τέσσερα soldi to staro (= 4 misure· η misura = 36, 22 λίτρα· 1 δουκάτο = 6 mocenighi)· βλ. σχετ. Πλουμίδη, *Πρεσβείες*, 25, σ. 92 (2ο αίτ.)· για τις αντιστοιχίες των νομισμάτων βλ. Μ. Ντούρου-Ηλιοπούλου, «Rhenerius», σ. 141, υποσημ. 16.

27. Βλ. παρακ. σ. 383-384 της πρεσβείας των αστών και του λαού.

υποχρεώσει τους φεουδάρχες να μεταφέρουν το 1/3 της ετήσιας παραγωγής στην πόλη κάθε Οκτώβριο και να τους απαγορευτεί να πωλούν το υπόλοιπο χωρίς την άδεια των ρεκτόρων.

Η απάντηση της Βενετικής Γερουσίας είναι κοινή και για τα δύο αιτήματα· διατάζει τους φεουδάρχες να παραδίνουν στην πόλη το 1/4 της σιτοπαραγωγής τους με απαλλαγή τις 100 πρώτες μεζούρες, ενώ τα υπόλοιπα 3/4 να τα χρησιμοποιούν για να αντιμετωπίσουν τα έξοδα καλλιέργειας και διατροφής των χωρικών· επίσης διατάζει να μην εξάγουν έξω από την περιοχή σιτάρι χωρίς την άδεια των ρεκτόρων.

Από την επεξεργασία των αιτημάτων προκύπτει ότι το κοινό πρόβλημα της σιτάρκειας, που πρέπει να συνδεθεί με το γενικότερο πρόβλημα σιτοδείας που παρατηρείται τότε στη Μεσόγειο, αντιμετωπίζεται διαφορετικά από κάθε κοινότητα. Τα συμφέροντα των φεουδάρχων αφορούν στα κέρδη τους ως σιτοπαραγωγών, ενώ του καταναλωτή λαού στην επάρκεια του προϊόντος. Έτσι οι φεουδάρχες δυσανασχετούν με την υποχρεωτική παράδοση σιταριού στη δημόσια σιταποθήκη, διότι η τιμή που έχει οριστεί είναι πολύ χαμηλότερη από εκείνη του ελεύθερου εμπορίου και προτείνουν να αγοράζεται κεχρί για να διαφυλάξουν το δικό τους σιτάρι. Για να πείσουν τη Βενετία για το δικαίο του αιτήματός τους αναφέρονται στις πολλαπλές ανάγκες διατροφής των χωρικών τους, στα καλλιεργητικά έξοδα κ.λπ.

Οι αστοί και ο λαός από την πλευρά τους δεν διστάζουν να κατηγορήσουν ανοικτά τους φεουδάρχες ότι δεν τηρούν τις υποχρεώσεις τους σχετικά με την ετήσια παράδοση σιταριού και ενδιαφέρονται περισσότερο για να αποκομίσουν κέρδος και ότι εξαιτίας τους η πόλη μένει ανεφοδιασθή.

Η Βενετία αναγνωρίζει την αναγκαιότητα του εφοδιασμού της πόλης με σιτάρι και, παρά τη συμπάθεια που τρέφει για την άρχουσα τάξη των φεουδάρχων συνεχίζει να εφαρμόζει το μέτρο της παράδοσης σιτηρών.

Το ίδιο πρόβλημα της ανεπάρκειας και της διατίμησης του σιταριού αντιμετωπίζεται στη συνέχεια από την κοινότητα των αστών και του λαού· συγκεκριμένα με το έβδομο αίτημα²⁸ αναφέρουν ότι λόγω της ανώτερης τιμής πώλησης που πέτυχαν οι φεουδάρχες να θεσπιστεί με την πρεσβεία τους το 1549, οι τιμές του σιταριού έμειναν ανεξέλεγκτες και έφθασαν στο πενταπλάσιο της ανώτερης τιμής²⁹ με αποτέλεσμα χιλιάδες να πεθαίνουν από την πείνα· με το αίτημά τους παρακαλούν να υποβληθεί η τιμή του σιταριού στον έλεγχο των

28. Βλ. παρακ. σ. 386 της ίδιας πρεσβείας.

29. Σύμφωνα με όσα γράφουν, το σιτάρι έχει φθάσει από ένα ή δύο υπέρπυρα που ήταν η τιμή του παλαιότερα, να πωλείται οκτώ και δέκα υπέρπυρα τη μεζούρα.

ρεκτόρων, οι οποίοι, λαμβάνοντας υπόψη τη σοδειά και την εποχή, θα τιμωρούν τους παραβάτες.

Η απάντηση της Βενετίας είναι να διατηρηθεί η απόφαση του 1549 και οι ρέκτορες να επεμβαίνουν μόνο αν αυξηθούν περισσότερο οι τιμές.

Στο αίτημα αυτό οι αστοί, ως εκπρόσωποι των κατώτερων λαϊκών στρωμάτων της πόλης, επισημαίνουν το πρόβλημα και κατηγορούν τους φεουδάρχες για τη δυσανάλογο άνοδο των τιμών· διατυπώνουν μάλιστα την απειλή ότι, αν δεν βελτιωθούν οι όροι διαβίωσης στην πόλη, θα αναγκαστούν να την εγκαταλείψουν και να αναζητήσουν αλλού πατρίδα με το γνωστό αντίκτυπο στην παραγωγή και την άμυνα. Η Βενετία όμως δεν υποχωρεί από παλαιότερες ευνοϊκές για τους φεουδάρχες αποφάσεις της, παρά την πίεση που ασκούν οι αστοί. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι φεουδάρχες δεν επανέρχονται στην απόφαση του 1549, διότι προφανώς τους συμφέρει.

Άλλο επίμαχο θέμα που αντιμετωπίζεται διαφορετικά από τις δύο κοινότητες αποτελεί η διατίμηση του κρασιού. Με το τρίτο αίτημα³⁰ οι φεουδάρχες ζητούν να τεθεί ανώτατο όριο στην τιμή του κρασιού, όπως είχε οριστεί και στα σιτηρά, για να μπορούν να διαχειρίζονται την παραγωγή τους με περιθώρια ανατιμήσεων και κέρδους· προβάλλουν δε το επιχείρημα ότι, ενώ το 1549 είχε θεσπιστεί να διαμορφώνεται η τιμή του κρασιού ελεύθερα³¹ οι ρέκτορες παρεμβαίνουν χωρίς να υπάρχει ανάγκη· επίσης ζητούν, αφού γίνει απογραφή των κρασιών και υπολογιστούν οι τοπικές ανάγκες, να επιτρέπεται η εξαγωγή εκτός Κρήτης με σημαντικά για την κτήση κέρδη.

Με το έκτο αίτημα³² οι αστοί και ο λαός αναφέρουν πόσο βλαβερή για τα κατώτερα στρώματα ήταν η ευνοϊκή για τους φεουδάρχες απόφαση του 1549, διότι είχε σαν αποτέλεσμα να διπλασιαστούν οι τιμές· ζητούν να υποβληθεί τόσο η λιανική, όσο και η χονδρική πώληση στη διατίμηση των ρεκτόρων, οι οποίοι ανάλογα με τη σοδειά και την εποχή θα ρυθμίζουν την ανώτερη τιμή.

Και εδώ η απάντηση της Γερουσίας είναι να μην αλλάξει τίποτε από το 1549, αλλά να λαμβάνονται υπόψη τα συμφέροντα τόσο των παραγωγών-φεουδάρχων, όσο και των καταναλωτών αστών και λαϊκών στρωμάτων.

Σχετικά με τη διατίμηση του κρασιού οι φεουδάρχες ενδιαφέρονται να είναι υψηλή η τιμή πώλησης για να έχουν μεγαλύτερα κέρδη και επισημαίνουν πόσο σημαντικό όφελος έχει για τη Βενετία το εξαγωγικό εμπόριο του κρασιού, ενώ υπενθυμίζουν τη δική τους συμμετοχή

30. Βλ. παρακ. σ. 376 της προσθείας των φεουδάρχων.

31. Βλ. σχετ. Πλουμίδη, *Προσθείες*, 25, σ. 90 (1ο αйт.).

32. Βλ. παρακ. σ. 385 της προσθείας των αστών και του λαού.

στην οργάνωση και την εμπορία του προϊόντος αυτού. Από την πλευρά τους οι αστοί επανέρχονται στο πρόβλημα της επάρκειας και των χαμηλών τιμών.

Άλλα αιτήματα αφορούν σε καταχρήσεις εκ μέρους των τοπικών βενετικών αρχών. Συγκεκριμένα θίγεται το πρόβλημα της παράνομης εμπορίας των ρεκτόρων³³ και από τις δύο κοινότητες για διαφορετικούς λόγους η καθεμιά. Με το τέταρτο αίτημα³⁴ οι φεουδάρχες καταγγέλλουν ότι οι ρέκτορες Σητείας και Ιεράπετρας δεν επιτρέπουν να διατεθεί στην πόλη παρά ελάχιστη ποσότητα λαδιού και το υπόλοιπο το ιδιοποιούνται προς όφελός τους στη Ρόδο ή σε άλλες περιοχές· ζητούν να γίνεται απογραφή της παραγωγής κάθε δύο χρόνια και αφού υπολογιστεί η ποσότητα που απαιτείται για τις τοπικές ανάγκες, το υπόλοιπο να επιτρέπεται να εξαχθεί.

Με το δέκατο αίτημα³⁵, οι αστοί και ο λαός επισημαίνουν ότι υπάρχει έλλειψη λαδιού στο Χάνδακα, διότι οι ρέκτορες διεξάγουν παράνομη εμπορία του προϊόντος· συγκεκριμένα καταγγέλλουν ότι επενδύουν δημόσιο χρήμα, προορισμένο για την αγορά σιταριού, στην αγορά λαδιού για λογαριασμό τους και στη συνέχεια απαγορεύουν να εξαχθεί λάδι στον Χάνδακα, με αποτέλεσμα να δημιουργείται έλλειψη και να τριπλασιάζονται οι τιμές, προς μεγάλη δυσάρεσκεια του λαού.

Η Βενετία αναθέτει στους ρέκτορες την απογραφή και την ευχέρεια της εξαγωγής ορισμένης ποσότητας μόνο στη Βενετία και συγχρόνως, επικαλούμενη παλαιούς νόμους, θεσπίζει καθαίρεση και στέρξη του δικαιώματος να καταλάβουν οποιαδήποτε δημόσια θέση για τα επόμενα δέκα χρόνια οι ρέκτορες που διεξάγουν παράνομα εμπόριο.

Άλλο ανάλογο αίτημα των φεουδαρχών είναι εκείνο που αναφέρεται στην παράνομη εμπορία σιτηρών και πάλι εκ μέρους της βενετικής διοίκησης της Σητείας και της Ιεράπετρας. Συγκεκριμένα γράφουν στο πέμπτο αίτημα³⁶ της πρεσβείας ότι οι φεουδάρχες που είχαν κτήματα στις περιοχές της Σητείας και της Ιεράπετρας, δηλαδή οι ίδιοι, ήταν από παλαιότερα αναγκασμένοι να παραδίνουν υποχρεωτικά κάθε χρόνο στη δημόσια σιταποθήκη δύο χιλιάδες μεζούρες σιτάρι³⁷. Η ποσότητα αυτή προοριζόταν για τη διατροφή των μισθοφόρων στρατιωτών και ακτοφυλάκων και η τιμή της καθοριζόταν από τους ρέκτορες του Χάνδακα σε επίπεδα όμως κατώτερα από την τρέχουσα τιμή του σιταριού. Εξάλλου με τη χαμηλή αυτή τιμή παράδοσης του σιταριού οι παραγωγοί, δηλαδή οι φεουδάρχες, έπρεπε να αντιμετωπί-

33. Βλ. σχετ. Γιαννόπουλου, *Κρήτη* σ. 57-8.

34. Βλ. παρακ. σ. 377 της πρεσβείας των φεουδαρχών.

35. Βλ. παρακ. σ. 389 της πρεσβείας των αστών και του λαού.

36. Βλ. παρακ. σ. 378 της πρεσβείας των φεουδαρχών.

37. Βλ. Πλουμίδη, *Πρεσβείες*, 25, σ. 107 (10ο αίτ.).

σουν εκτός από τα καλλιεργητικά έξοδα, τις δαπάνες μεταφοράς στη δημόσια σιταποθήκη και τα έξοδα αποθήκευσης των σιτηρών τους. Γράφουν στη συνέχεια οι φεουδάρχες ότι πρόσφατα οι ρέκτορες δεν περιορίζονται στις δύο χιλιάδες μεζούρες και παρά το γεγονός ότι έχει μειωθεί ο αρχικός αριθμός των στρατιωτών και των φυλάκων, απαιτούν να τους παραδίνονται τέσσερις ως πέντε χιλιάδες μεζούρες από τις οποίες το πλεόνασμα εκποιούν σε υψηλές τιμές για δικό τους όφελος, καρπώνονται δηλαδή τη διαφορά ανάμεσα στη χαμηλή τιμή της παράδοσης και την υψηλή τιμή της δικής τους πώλησης. Στο αίτημά τους ζητούν οι φεουδάρχες από τη βενετική κυβέρνηση να δώσει εντολή ώστε να μην υποχρεώνονται να παραδίνουν κάθε χρόνο περισσότερη ποσότητα σιτηρών πάνω από τις καθορισμένες δύο χιλιάδες μεζούρες. Το αίτημά τους γίνεται δεκτό και μάλιστα ορίζεται χρηματικό πρόστιμο μισό δουκάτο για κάθε επιπλέον μεζούρα που εισπράττουν οι ρέκτορες.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω αιτήματα, η καταγγελία εναντίον των τοπικών αρχών για παράνομη εμπορία εξυπηρετεί διαφορετικές σκοπιμότητες, συγχρόνως όμως παρουσιάζει και το κοινό θέμα της μείωσης της εμπιστοσύνης στους κρατικούς αξιωματούχους, όπως αναφέρθηκε ήδη, θίγοντας το πρόβλημα του εμπορίου του λαδιού αλλά και των σιτηρών. Οι φεουδάρχες προβάλλουν τα δικά τους συμφέροντα, διότι η παραγωγή είναι δική τους και με την απαγόρευση της εξαγωγής του λαδιού και την επιπλέον ποσότητα σιταριού που παραδίνουν, χάνουν σημαντικό μέρος από τα κέρδη που θα είχαν αν διοχέτευαν τα προϊόντα τους στην ελεύθερη αγορά.

Οι αστοί εκπροσωπώντας τα συμφέροντα και των κατωτέρων λαϊκών στρωμάτων ενδιαφέρονται να υπάρχει επάρκεια των προϊόντων στην πόλη και οι τιμές να είναι προσιτές. Η Βενετία είναι υποχρεωμένη να τιμωρήσει αυστηρά τους παραβάτες, διότι αποτελεί θέμα κύρους γι' αυτήν η ακεραιότητα των υπαλλήλων της και η προσπάθειά της είναι να διατηρήσει την κτήση της «ευνοούμενη» σε μια τόσο επικίνδυνη γι' αυτήν περίοδο.

Δύο αιτήματα της αντιπροσωπείας των αστών και του λαού αφορούν παρανομίες που σημειώνονται στη διάθεση της δεκάτης³⁸ ορισμένων προϊόντων· συγκεκριμένα με το όγδοο³⁹ και το ένατο⁴⁰ αίτημα καταγγέλλει ότι ο υπεύθυνος για την είσπραξη της δεκάτης (*decimatore, deputato della decima*) του τυριού και των μικρών ζώων, επιδίδεται και αυτός σε παράνομη διενέργεια εμπορίου και δεν εφαρμόζει τις

38. Η δεκάτη ήταν άμεσος φόρος που θεσπίστηκε το 1463· βλ. Thiriet, *Romanie*, σ. 219· Ξηρουχάκη, *Ανατολή*, σ. 180-2· Γιαννόπουλου, *Κρήτη*, σ. 55.

39. Βλ. παρακ. σ. 387 της πρεσβείας των αστών και του λαού.

40. Βλ. παρακ. σ. 388 της ίδιας πρεσβείας· η λίβρα αντιστοιχεί με μισό κιλό.

θεσπισμένες διατάξεις για τη διάθεσή της. Έτσι ενώ, σύμφωνα με το νόμο, η δεκάτη του τυριού και των μικρών ζώων που συγκεντρωνόταν σε είδος έπρεπε να διατίθεται σε μικρότερη τιμή στο λαό, δηλαδή προς τρία και τρία και μισό soldini αντίστοιχα η λίβρα κρέατος και τυριού, επειδή οι υπεύθυνοι την κατακρατούν και τη διαθέτουν σε δύο-τρεις μεγαλεμπόρους με μεγάλο κέρδος, καταλήγει να ανεβαίνει δυσανάλογα η τιμή τους και να πωλείται προς δώδεκα soldini η λίβρα. Επιπροσθέτως σχετικά με την είσπραξη της δεκάτης του κρέατος σημειώνουν ότι γίνεται συμπαιγνία μεταξύ των κατόχων και των φοροεισπρακτόρων με τρόπο που να εισπράττεται μικρότερη ποσότητα από την καθορισμένη και έτσι να διατίθεται λιγότερη στο λαό. Η αντιπροσωπεία ζητά από τη Βενετία να μεριμνήσει ώστε να μην επωφελούνται οι εισπράκτορες της δεκάτης, αλλά η καθορισμένη ποσότητα να συγκεντρώνεται παρουσία των εκπροσώπων τους (procuratori)⁴¹ και να διατίθεται απευθείας στον δημόσιο πωλητή προς όφελος του λαού.

Η Βενετία φροντίζει να επανέλθει η τάξη στη συγκέντρωση της δεκάτης αυτής και θεσπίζει ποινές για τους παραβάτες· διατάζει να εποπτεύει τη διαδικασία ένας νοτάριος και όχι κάποιος κατώτερος υπάλληλος για να μη διαπράττονται απάτες· να γίνεται έλεγχος των μέτρων και των σταθμών κατά τη συλλογή και τη διάθεση της δεκάτης και να διανέμεται προς όφελος του λαού.

Και εδώ το πρόβλημα που ανακύπτει είναι εκείνο της επιβίωσης· η παρουσίαση των καταγγελιών για τη δεκάτη, όπως και των προηγούμενων αιτημάτων των σχετικών με την επάρκεια σιτηρών και άλλων ειδών διατροφής, δίνουν την εικόνα των σοβαρών οικονομικών δυσχερειών που αντιμετωπίζουν τα κατώτερα λαϊκά στρώματα της πόλης.

Με τα τρία επόμενα αιτήματα οι αστοί και ο λαός καταγγέλλουν υπερβάσεις των φεουδαρχών σε βάρος του αγροτικού πληθυσμού του νησιού, οι οποίες όμως έχουν αντίκτυπο και στα κατώτερα λαϊκά στρώματα της πόλης.

Συγκεκριμένα με το ενδέκατο αίτημα⁴² κατηγορούν τους φεουδάρχες ότι καταπιέζουν φρικτά τους χωρικούς τους και τους ζημιώνουν, διότι δεν τους επιτρέπουν να πωλήσουν τα προϊόντα τους ελεύθερα σε όποιον θέλουν ή όπου βρίσκουν καλύτερη τιμή, αλλά τα κρατούν οι ίδιοι πληρώνοντάς τους μόνο το 1/10 της αξίας τους. Έτσι τα προϊόντα βρίσκονται στα χέρια λίγων, δηλαδή των φεουδαρχών, οι οποίοι

41. Αυτήν την εποχή δεν υπάρχουν εκλεγμένοι εκπρόσωποι του λαού, αλλά η κοινότητα ζητά τη θέσπιση τους με το 16ο αίτημα και ίσως γι' αυτό τους αναφέρουν, θεωρώντας ότι ήδη το έχουν επιτύχει, βλ. παρακ. υποσ. 57.

42. Βλ. παρακ. σ. 390-391 της πρεσβείας των αστών και του λαού.

ανεβάζουν ανεξέλεγκτα τις τιμές στο τετραπλάσιο από την εποχή που η διάθεση των προϊόντων ήταν ελεύθερη με αποτέλεσμα να δημιουργείται έλλειψη στα είδη διατροφής και ο πτωχός λαός να δυστυχεί. Η κακοδαιμονία αυτή δημιουργεί φοβερή ανέχεια και εξαθλίωση στον αγροτικό πληθυσμό· γράφουν χαρακτηριστικά ότι από τους 300.000 αγρότες⁴³ που κατοικούν στο νησί, μόνο οι 4.000 κοιμούνται σε κρεβάτια, ενώ οι υπόλοιποι στο χώμα, ότι υποσιτίζονται τρώγοντας οκτώ μήνες το χρόνο χόρτα και ότι υπάρχει μεγάλη θνησιμότητα. Οι αστοί παρακαλούν να απαγορευτεί στους φεουδάρχες αυτή η «συνήθεια» (consuetudine), όπως και κάθε πλάγιος τρόπος τον οποίο θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν για να εκθιάζουν τους χωρικούς όπως να τους εμποδίζουν να χρησιμοποιούν τα βοσκοτόπια, να καλλιεργούν τα κτήματα και το χειρότερο να τους διώχνουν από τα χωριά τους.

Η Γερουσία αποδέχεται το αίτημα και διατάζει να επανέλθει η ελεύθερη διάθεση των προϊόντων θεσπίζοντας ποινή εκατό δουκάτων για κάθε παράβαση που σημειώνεται, αλλά δεν αναφέρεται στις συγκεκριμένες καταγγελίες που διατυπώνουν οι αστοί.

Με το δωδέκατο αίτημα⁴⁴ οι αστοί και ο λαός επισημαίνουν και άλλη παρανομία (corrutella), ότι δηλαδή όλα τα προϊόντα του νησιού προαγοράζονται (incaparar) από ορισμένους και όταν έλθει η εποχή τους παρατηρείται έλλειψη στην πόλη και ελάχιστοι μπορούν να προμηθευτούν τα προς το ζην· ζητούν να απαγορευτεί σε όσους προαγοράζουν, σε όποιο κοινωνικό στρώμα και να ανήκουν, να πωλούν τα προϊόντα αλλού, αλλά να τα διοχετεύουν την κατάλληλη εποχή στην αγορά.

Το αίτημα γίνεται δεκτό και η Γερουσία απαγορεύει την προαγορά, ενώ καλεί τους αγρότες να φέρνουν τα προϊόντα τους στην πόλη, όταν είναι η εποχή τους και να τα πωλούν σε πιο συμφέρουσες τιμές.

Τα δύο προηγούμενα αιτήματα θίγουν και πάλι το πρόβλημα της επιβίωσης των λαϊκών στρωμάτων και της επάρκειας των αγαθών στην πόλη, ενώ το επόμενο αφορά και αυτό σε άλλες επιβαρύνσεις σε βάρος των αγροτών που συντελούν στην αύξηση της δυσαρέσκειας τους.

Συγκεκριμένα με το δέκατο τρίτο⁴⁵ αίτημα, οι αστοί και ο λαός καταγγέλλουν ότι αξιωματικοί υπεύθυνοι για τις αγγαρείες (capi delle

43. Η πληροφορία είναι υπερβολική· όπως αποδεικνύεται από στατιστικές, ο πληθυσμός ολόκληρου του νησιού πριν από το 1573 ανερχόταν σε 271.489 κατοίκους, βλ. Σ. Ξανθουδίδη, *Η Ενετοκρατία εν Κρήτη και οι κατά των Ενετών αγώνες των Κρητών*, Αθήνα 1939, σ. 189.

44. Βλ. παρακ. σ. 391-392 της πρεσβείας των αστών και του λαού.

45. Βλ. παρακ. σ. 392-393 της ίδιας πρεσβείας.

angarie) ζητούν ένα grosso από κάθε αγροτική εστία ως μισθό, και πέντε ή έξι υπέρπυρα από κάθε αγρότη ως εγγύηση ότι θα εκτελέσει την αγγαρεία στις οχυρώσεις· ότι οι ρέκτορες παίρνουν δύο μεζούρες σιταριού στο 1/4 της αξίας τους από κάθε αγρότη της περιφέρειας για τη διατροφή των είκοσι αλόγων τους και συγκεντρώνουν πολύ μεγαλύτερη ποσότητα απ' όση τους είναι αναγκαία, την οποία όμως ιδιοποιούνται προς όφελός τους· ότι ο διοικητής των μισθοφόρων (capitano della strathia) αναγκάζει τους φρούραρχους (castellani) της περιοχής να συγκεντρώνουν σιτηρά σε πολύ χαμηλή τιμή (στο 1/4 της αξίας τους) για τη διατροφή των στρατιωτών και των αλόγων· ότι όταν ο καπετάνιος ή οι ρέκτορες περιοδεύουν στην ύπαιθρο, οι φρούραρχοι αναλαμβάνουν να τους παρέχουν τη διατροφή τους και αφαιρούν από τους αγρότες κότες, αρνιά, μοσχάρια σε τιμές πολύ χαμηλότερες από την αξία τους και σε ποσότητες πολύ μεγαλύτερες απ' όσες χρειάζονται οι αξιωματούχοι για τη διατροφή τους, και τις οποίες κατακρατούν προς όφελός τους. Με όλες αυτές τις αφαιμάξεις που αναφέρθηκαν, οι αγρότες έχουν φθάσει στο έσχατο σημείο της απελπισίας και η αντιπροσωπεία των αστών παρακαλεί να αρθούν οι επιβαρύνσεις αυτής της μορφής, να περιοριστούν οι ποσότητες και να πληρώνονται σύμφωνα με την πραγματική τους αξία.

Η απάντηση είναι σύμφωνη με το αίτημα· η Γερουσία αποφασίζει να μην επιβάλλονται μεγαλύτερες επιβαρύνσεις από ό,τι είχε καθοριστεί για τον αγροτικό πληθυσμό.

Στα τρία παραπάνω αιτήματα διαγράφονται έντονα οι ταξικές αντιθέσεις. Η αντιπροσωπεία των αστών και του λαού, υποστηρίζοντας τα δίκαια των αγρών, ζητά να αρθούν όλες οι δυσβάστακτες και σε μεγάλο βαθμό παράνομες επιβαρύνσεις. Οι καταγγελίες δεν απέχουν από την εικόνα που δίνουν όλες οι σύγχρονες πηγές για την κατάσταση στην ύπαιθρο⁴⁶. Οι αγρότες έχουν οδηγηθεί σε απόλυτη ένδεια και απόγνωση και απειλές ότι θα καταφύγουν σε εχθρικές περιοχές και γενικά ότι αντιμετωπίζουν θετικά την τουρκική επέμβαση, διατυπώνονται συχνά σε κείμενα της εποχής⁴⁷. Παρά τη θετική, όμως, στάση της Βενετίας, η οποία αισθάνεται υποχρεωμένη να πάρει μέτρα εναντίον των κρατικών αξιωματούχων, στην πραγματικότητα

46. Βλ. την ανέκδοτη έκθεση του Fr. Bernardo το 1540, ASV, *Relazioni*, b. 61: Li nobili vogliano ogni cosa per loro et non permettono che li villani delli loro casali vendino simil robbe ad altri che ad essi gentilhomeni: Emo e Basadona το 1566, Lamansky, *Secrets*, σ. 645-6· την ανέκδοτη έκθεση του D. Barbarigo το 1567, ASV *Relazioni*, b. 81: essi nobili vollendo le mercantie o robe di essi contadini per forza... il popolo e cittadini sono tanto mal trattati dalli nobili...

47. Βλ. Barbarigo όπ. παραπ.: alcuni contadini fugiti si fece Turchi, Μ. Ντούρου-Ηλιοπούλου, «Rhenerius», σ. 141, υποσ. 15· Γιαννόπουλου, *Κρήτη*, σ. 62, Av. Παπαδιά-Λάλα, «Cittadini», σ. 59.

τίποτε δεν αλλάζει, όπως επισημαίνουν μεταγενέστερα έγγραφα⁴⁸.

γ) Στα έγγραφά μας εκτός από τις δύο βασικές κατηγορίες αιτημάτων για την άμυνα και τα οικονομικά θέματα που αφορούν το γενικότερο πρόβλημα της επιβίωσης των κατοίκων, περιλαμβάνονται και ορισμένα ειδικά της κάθε κοινότητας ζητήματα. Αναλυτικότερα με το όγδοο αίτημα⁴⁹ οι φεουδάρχες αναφέρουν ότι στο παρελθόν δόθηκαν προνόμια στους Βενετούς ευγενείς για να αντέχουν την απομάκρυνση από την πατρίδα και παρακαλούν να διατηρηθούν όλα τα προνόμια που τους είχαν παραχωρηθεί.

Η απάντηση της Βενετίας ταυτίζεται με την απάντηση στο σχετικό αίτημα της πρεσβείας του 1549⁵⁰, δηλαδή να παραμείνουν τα προνόμια όπως και στο παρελθόν.

Με το δέκατο αίτημα⁵¹ οι φεουδάρχες ζητούν να αυξηθεί ο μισθός των δύο συμβούλων (*consiglieri*) του Χάνδακα⁵², ο οποίος δεν επαρκεί λόγω του γενικότερου πληθωρισμού για τις ανάγκες τους, και να εξομοιωθεί με τον μισθό των συμβούλων της Κύπρου.

Η απάντηση της Γερουσίας είναι αρνητική και διατάζει να παραμείνει ο μισθός όπως έχει.

Και εδώ παρουσιάζεται το ταξικό συμφέρον· διαφαίνεται η ανησυχία των φεουδαρχών, οι οποίοι θλέποντας να μειώνεται το κύρος τους, ιδιαίτερα λόγω της ανόδου της αστικής τάξης, προσπαθούν αφενός να διαφύλαξουν τα κεκτημένα προνόμια, αφετέρου να διατηρήσουν στα πλαίσια της ταξικής αλληλεγγύης, καλές σχέσεις με τις διοικητικές αρχές υποστηρίζοντας ένα δικό τους αίτημα. Ως συνήθως, όμως, η Βενετία δεν υποχωρεί σε αιτήματα που θίγουν τα οικονομικά της συμφέροντα.

Από την πλευρά τους η αντιπροσωπεία των αστών με το δέκατο τέταρτο αίτημα⁵³ παρουσιάζουν ένα δικό τους ζήτημα που αφορά ατασθαλίες στην απονομή των αξιωμάτων τους (*officii*)· έτσι επισημαίνουν ότι δεν απονέμονται σε αστούς που κατοικούν τουλάχιστον πέντε χρόνια στην πόλη (*cittadini originarii della citta*) όπως είχε θεσπιστεί, αλλά και σε άλλους, συγκεκριμένα στους πρόσφυγες από Ναύπλιο και Μονεμβασία⁵⁴, ούτε τηρείται η τετραετία, και πολλά

48. Βλ. σχετ. Γιαννόπουλου, *Κρήτη*, σ. 50-63.

49. Βλ. παρακ. σ. 381 της πρεσβείας των φεουδαρχών.

50. Βλ. Πλουμίδη, *Πρεσβείες*, 25, σ. 106 (9ο αϊτ.).

51. Βλ. παρακ. σ. 382 της πρεσβείας των φεουδαρχών.

52. Πρόκειται για τους δύο συμβούλους οι οποίοι μαζί με τον Δούκα αποτελούν την κεντρική διοίκηση του νησιού.

53. Βλ. παρακ. σ. 394 της πρεσβείας των αστών και του λαού.

54. Μετά την παράδοση των περιοχών αυτών στους Τούρκους το 1540 οι κάτοικοι καταφεύγουν στην Κρήτη· βλ. Μαριάννα Κολυθά-Καραλέκα – Ε. Μοάτσου, «Αποκατά-

αξιώματα δίνονται παράνομα σε ένα πρόσωπο· ζητούν να γίνει νέα διανομή των αξιωμάτων σε αστούς που έχουν τα προσόντα.

Με την απάντησή της η Γερουσία ζητά να επανέλθει η τάξη στη διανομή των αξιωμάτων σύμφωνα με παλαιότερες αποφάσεις⁵⁵, κάνοντας όμως εξαίρεση για τους Ναυπιώτες και Μονεμβασιώτες, τους οποίους εξομοιώνει με τους αστούς της πόλης.

Με το αίτημα αυτό οι αστοί ζητούν να κατοχυρώσουν τα κεκτημένα δικαιώματα της τάξης τους και να απαλλαγούν από ξένα πρόσωπα όπως τους πρόσφυγες από την Πελοπόννησο, χωρίς όμως να το πετυχαίνουν.

Με το δέκατο πέμπτο αίτημα⁵⁶ οι αστοί και ο λαός παρουσιάζουν ένα νομικής φύσεως πρόβλημα κυρίως των κατώτερων λαϊκών στρωμάτων· ζητούν να ισχύει η αναστολή εκτέλεσης των θανατικών αποφάσεων και ακρωτηριασμού τουλάχιστον για ένα χρόνο, αλλά η απάντηση της Γερουσίας είναι αρνητική.

Με το δέκατο έκτο αίτημα⁵⁷ η ίδια αντιπροσωπεία ζητά το προνόμιο να εκλέγει τέσσερις εκπροσώπους (*procuratori*) κάθε χρόνο για να μεταφέρουν θέματα που τους αφορούν απευθείας στη Βενετία, αλλά και πάλι η απάντηση της Γερουσίας είναι αρνητική· προτείνει να απευθύνεται η κοινότητα στις τοπικές βενετικές αρχές για οποιοδήποτε πρόβλημά τους.

Με τα δύο τελευταία αιτήματα των αστών διαφαίνεται ότι έχει χαθεί η εμπιστοσύνη στις τοπικές αρχές, αλλά είναι και μια ευκαιρία να διεκδικήσουν νέα προνόμια. Ιδιαίτερα με το τελευταίο αίτημα ζητούν να συσσωματωθούν και να διεκδικήσουν οργανωμένα, περισσότερα δικαιώματα μέσω των νομίμως εκλεγμένων εκπροσώπων τους. Η Βενετία όμως δεν προβαίνει σε καμιά νέα παραχώρηση που θα είχε συνέπεια να αυξηθεί το κύρος και η δύναμη των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων.

Από τη συγκριτική παρουσίαση των αιτημάτων των δύο κοινοτήτων και από τις απαντήσεις της βενετικής Γερουσίας, διαφαίνονται αφενός οι επιδιώξεις και οι ταξικές αντιθέσεις των κατοίκων του Χάνδακα, αφετέρου η πολιτική της Βενετίας αυτήν την τόσο κρίσιμη περίοδο, όταν η Κρήτη αποτελεί ένα από τα κυριότερα προπύργια της Γαληνοτάτης για την αντιμετώπιση του τουρκικού κινδύνου, λίγα μόλις χρόνια πριν ξεσπάσει ο Δ' βενετοτουρκικός πόλεμος με τις σημαντικές γι' αυτήν εδαφικές απώλειες που θα ακολουθήσουν, όπως

σταση Ναυπιωτών και Μονεμβασιωτών προσφύγων στην Κρήτη το 1548», *BNJ*, 22 (1977-84), Αθήνα 1985, 375-452.

55. Βλ. Πλουμίδη, *Πρεσβείες*, 25, σ. 94 (3ο αίτ.).

56. Βλ. παρακ. σ. 395 της πρεσβείας των αστών και του λαού.

57. Βλ. παρακ. σ. 395-396 της ίδιας πρεσβείας.

της Κύπρου. Η Βενετία αναγκάζεται, λόγω του εντονότερου ανταγωνισμού με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, να προσεγγίσει τους κατοίκους της Κρήτης και να εξομαλύνει τις αντιθέσεις τους, στα πλαίσια της εξισορροπιτικής πολιτικής που εφαρμόζει όλο τον 16ο και 17ο αιώνα, εφόσον όμως δεν προσκρούουν στον αυστηρά συγκεντρωτικό χαρακτήρα και στην οικονομική της πολιτική.

Senato Mar-R 35 (1560 2 Marzo — 1562 22 agosto).

Capitoli di Candia

Dopo che noi nobeli, et feudatarii del serenissimo principe et illustrissimo Dominio Veneto con molte preheminentie, et honoratissimi privilegii fossino disposti nelli tempi passati a lasciare la felicissima patria nostra di Venetia per venir ad habitar in questa isola di Creta, et specialmente in questa citta di Candia, la quale all' hora con tutto il suo destretto era perturbata continuamente da pessima giente, e di più era non solamente sterile, ma arida quasi del tutto fossimo sempre conservati nel grado nostro in modo, che li progenitori nostri, et noi di tempo in tempo con ogni studio, fatiche, et grandissime spese nostre habbiamo ridotta questa parte in miglior essere, et stato, che niun' altra di tutta l' isola lasciando la maggior parte di quella in tanti fertilissimi terreni et delli migliori da poter seminar, et riducendo l' altra parte meno fertile in tante vigne, cosi de vini garbi, che qui si chiamano logade, li quali servono per uso ordinario del bever, et si navicano anco per diverse parti del mondo, come di moscatoli; li quali vini tutti essendo molto accresciuto il negotio, sono anco grandemente accresciute le publiche intrade di sua serenità. Onde se bene per la lontananza nostra dalla felice, et vera patria nostra, siamo privati di quelli honori, che sono il vero cibo delli animi nobeli, pure se acquietavimo con ferma speranza di poter menare la vita nostra se non in molto honorato, almeno in pacifico et quieto stato, essendone osservati, et mantenuti li decreti del serenissimo dominio che di tempo in tempo secondo le richieste di questa nostra magnifica universita sono stati fatti per li suoi oratori, et specialmente per l' amplissima promessa, con la fede della quale da principio li progenitori nostri venero ad habitar in questa colonia, ma ben considerando tutte le cose nostre vediamo di esser circondati da molte difficulta, et incomodi, alli quali per conservatione delle picciole facultà nostre, delle povere moglier, et delli miseri figliuoli nostri, dovendo proveder ne é parso esser necessario con licentia delli eccellentissimi nostri rettori convocare legittimamente il consiglio nostro, dal quale essendo stati eletti per oratori noi magnifici m. Andrea Corner fo del magnifico m. Piero et m. Santo Pascualigo fo del magnifico m.

Nicolo, alli quali dovendo in tanta angustia di tempo, che e di giorni sei soli per la celerita della partita delle galee molto sollicitata dal eccellentissimo m. Andrea Duodo dignissimo proveditor general darvi li debiti ordeni, con li quali vi dobbiate appresentare alli piedi di sua sublimità, noi eletti a questo officio dal detto consiglio habbiamo formate di commun consenso li infrascritti capitoli, con li quali vi haverete di appresentare al suo giustissimo et clementissimo cospetto, supplicando sua serenita che si degni secondo l' ottimo suo instituto abbracciandone con quelle sue piissime braccia essaudire le nostre giustissime richieste.

Primo esponerete con ogni debita riverentia del serenissimo Principe, et illustrissimo Dominio in quanto gran bisogno sia questa sua fedelissima città di esser fortificata a beneficio publico di sua sublimità, et per securta de noi devotissimi nobeli, et di tutto il populo, che habbitiamo in quella, o, dando compimento al disegno di tal fortificatione gia cominciato et non finito in parte alcuna, o, pure riformandolo secondo l' opinion di qualche eccellente persona, la qual a supplicatione nostra piacesse al sapientissimo giuditio di sua serenità dimandarne, del quale effetto humilissimamente con ogni instantia supplicarete sua sublimità la quale secondo l' opinione di quel tale, che si degnera mandare, dia anco buon ordine, che si eseguisca tal fabrica, nella qual essecutione essendo li nostri contadini molto stanchi per le continue fatiche, che solevano fare li tempi passati senza premio, et spese di sorte alcuna: acciò sua serenità conosca il ben disposto, et ottimo animo nostro, li offerirete per nome publico, che noi si contentiamo far le spese del vito alli contadini nostri, che venirano al servitio delle fabriche della muraglia a fortificatione della città, sottoponendosi volontariamente a questa spesa per anni cinque continui da esser computadi dal di, che si dara principio a detta fabrica facendo però contribuire il clero, cittadini et hebrei, si come per l' illustrissimo proveditor da esser mandato a questo effetto sarà limitato alla spesa, che oltra il viver sua sublimità fare per le restante spese della fabrica. Ilche facendo ella sarà in bona parte alleggerita, et li contadini nostri invitati al venir per cio, che in vero altramente non veniriano, se non con estrema sua ruina.

1561 Die 20 Septembris.

Che alli capitoli della magnifica et fedelissima universita nostra di Candia presentati per il nobel homo Domino Santo Pasqualigo suo ambasciatore sia risposto ut infra. Al primo circa la fortificatione della città rispondemo che amando noi, et havendo per sempre carissima quella magnifica et fedelissima universita, et essendone à cuore la conservatione sua, et così di quei altri fedelissimi cittadini et populo intentione nostra fermissima è, che la detta fortificatione sia continuata in quel modo, e forma, che per giuditio de periti et pratici in tal professione sarà giudicata migliore per la quale essendo necessario proveder di buona summa di denari, accioche con ogni

possibil prestezza la sia ridotta a perfettione. Volemo, et ordinamo, che della cassa delle fortezze nostre da mar siano mandati in quella camera nostra di Candia ducati tremille all' anno per anni cinque prossimi, oltre la qual provisione ordinamo, et cosi fermamente statuimo, che per li detti cinque anni prossimi venturi sia pagato mocenigo uno per botta di mena di vino cosi moscato, come di ogn' altra sorte, che si trazerà di tutta quell' isola nostra, et tanto per questa citta nostra, quanto per qualonque altro luogo. Item ducato mezo per ogni botta di oglio di mena, et ducato mezo per ogni miaro di formaggio, che si trazeranno ut supra, oltre quello che si paga al presente. Tutte le quali impositioni debbano cominciarsi al primo di gennaio prossimo venturo a scuodersi, et cosi successive di tempo in tempo et il denaro, che si trazerà per li vini, ogli et formaggi prefati sia portato tutto in quella camera nostra et insieme con li soprascritti ducati tremille applicato alla sopradetta fortificatione non possendo esser speso in altro, che nell' effetto prefato sotto la pena delli furanti. Et perche nella detta fortificatione saranno necessarie di molte opere, laudando i noi grandemente l' offerta fatta per essa magnifica universita di voler fare le spese alli suoi contadini che anderanno al servitio di quella fabrica, però accioche le cose passino con quella equalita che si deve, volemo, che ad essi contadini siano dati soldini otto al giorno per cadauno de quei, che lavoreranno alla detta fabrica, con il quale danaro potranno viver, et intertenersi, allaqual spesa, et pagamento volemo et cosi ordinano, che debbano contribuire cosi li nobeli et feudati, come li cittadini, clero latino et hebrei abitanti in quella citta et destretto, cadauno per la caratta et portione sua, la qual caratta sia fatta per quel reggimento et capitano nostro con intervento de quei, che al detto reggimento parerano, havendo consideratione sopra li beni et facultà di cadauno per far, che la tassatione sia quanto piu giusta che si possa. Et il denaro che si trazerà di tal ragione, sia posto in quella camera nostra, et per quella dispensato in dette opere, et non in altro a modo alcuno, et della dispensa di quello sia tenuto conto a parte, et distinto.

Secundo darete con ogni vostra industria, et possibil efficacia perfetta informatione a sua serenità in quante angustie, travagli, et estremi affanni si ritrova questa povera et afflita nobiltà, li formenti della quale solevano li precedenti rettori quando però li tempi erano stretti far la universal discretionne, et poi lasciar in arbitrio di essi nobeli di accomodare la città di quelli frumenti, che non gli bisognavano per l' uso suo, et delli molti concieri delli suoi vignali, che sono quatro ordinarii all' anno, cioè e netar, bruscar, zapar et rezapar senza li quali le vigne se seccariano, oltre le sovventioni, che ogni patrone è sforzato a dare alli contadini suoi per il seminar delli terreni, che tengono, che altramente facendo non si semineriano, et anco oltre quello, che li patroni proprii fanno seminare nelli terreni, che tengono in casa secondo il poter, et commodità di ciascuno, nientedimanco la cosa è

ridotta à tale, che dove per l' ordinario non si tansa manco di mesure due al mese per testa ad ogni minimo fameglio et massara, alli quali non si da da mangiar delli frumenti, che avanzano delle tavole nostre, ma secondo lo antiquissimo uso di questa citta si dano almeno separatamente pani tre al giorno oltra quello, che si da alli fattori, che non è manco di mesure tre al mese et alli pastori, zardineri et simil sorte di persone mesure due, et meza sono state fatte alcune tassatione, che il patron che le havesse voluto eseguir haveria poste odiosissime leggi alla famiglia sua, le quali, come insolite et piene di avaritia sarebbono con molta mormoratione state sprezzate et pur secondo quelle et calculo suo sono state fatte contra ciascuno essecutioni tanto rigorosse, che oltra l' haver ribbufato con parole di molto carico et vergogna in generale tutti li nobeli, et in particolare molti delli principali et poi pignorato tutti quelli, che havevano pegni mobili finalmente fu ritenuto uno povero nobile chiamato m. Piero Barbarigo padre de cinque poveri et nobeli figliuoli, perche havera mangiato un poco di formento di quello li era sta limitato di dover portare, et posto nella peggior pregione di tutta la citta, per le qual cose essendo tutti noi pieni di estrema mestitia saressimo restati sommersi nell' infinito nostro dolore, et la speranza, che habbiamo nella suprema benignità di esso clementissimo principe nostro signor non ne havesse alquanto sollevato, alli cui piedi humilmente prostrati supplicarete, che si degni di commetter, che ne sia lasciata la nostra liberta, et modo di potere anche soccorrere li contadini nostri, con le fatiche, delli quali pur si fanno queste intratte nostre, sicche è ben conveniente haver tanta cura di loro quanta di quelli, che habitano nella citta, et tanto piu che pur sono quelli senza li quali non si possono far fabricare, ne armar galie, et anco sono necessariissimi in ogni bisogno, dal quale il signor Iddio per sua benignità ne guardi à custodir et deffender le mure et la campagna di questa sua fedelissima città. Et acciò sua celsitudine sia certa, che di quanto è predetto non la supplichiamo per altro se non per non haver ogni giorno tante vessationi, li offerirete che siamo contenti dove prima non havevimo sopra le intrade nostre gravezza alcuna di ponere una nova, insolita, et importantissima volontariamente. La qual è che fatta la descriptione delli frumenti, si obligamo di salvare ad ogni richiesta delli eccellentissimi rettori in tempo di necessita mesure XX per ogni mesure cento da misurare dusento in suso contentandosi di consignarle sempre a quelli, che per li detti signori saranno mandati a riceverli dalli gravari delle nostre possessioni dandone però prima il pagamento di quelli. Il soprabondante veramente che à qualcheduno potesse avanzare, il che credemo, che accascara in pochi sia in liberta di ciascun, non lo potendo pero trazar dal destretto senza licentia di essi eccellentissimi rettori ne venderlo di piu di quello sara limitato di tempo in tempo per sue signorie eccellentissime secondo però la forma della risposta fatta per sua sublimità al secondo

capitolo proposto per il qual magnifico misir Zuan Dandolo, che fu nostro oratore del 1549, et perche come è ben noto a sua serenita li grani nostri non ne bastano per tutto l' anno supplicarete con ogni instantia, che ne sia proveduto di quella maggior quantità di meglio per far qualche honesto deposito, che à sua sublimità parerà esser conveniente.

Al secondo circa li frumenti si risponde, che habbiamo sempre desiderato et desideramo di far per quella magnifica universita tutte quelle cose, che siano giuste, et convenienti, ma che essendo necessario, che per universal commod et beneficio quella citta di Candia sia quanto più si possa fornita di biave secondo il solito, tutti quelli, che hanno intrada da misure cento in suso siano tenuti et obligati per tutto il mese di Ottobre far condur a tutte sue spese nella citta prefata il quarto de tutto il formento et orzo, che haveranno havuto d' intrada quell' anno et condotto il detto quarto possino li altri tre quarti dispensare nel seminare, viver de suoi contadini, zardinieri et altri suoi servitori, dar prestanza alli detti contadini et far le spese a quei che lavorano li vignali, non possendo però trazerne alcuna quantita di esse biave fuori del destretto senza espressa licentia de detti rettori, liquali però habbino facultà in caso di estremo bisogno et necessità di far quelle provisioni, che giudicheranno necessarie, et opportune per il viver di quella citta con quelli modi et destrezza, che si conviene non lasciando essi rettori, che a modo alcuno ne sia tratta alcuna minima quantita fuori dell' isola.

203

1

9

Terzo perche per il detto magnifico miser Juan Dandolo nostro oratore fu fatto dechiarire da sua sublimità che questi eccellentissimi rettori non potesseno tansar il precio delli vini, che si vendono cosi in grosso, come a menudo, perche essendo stata data una parola in ditta risposta la quale dice se non in caso di necessità à questa è stato dato un senso, che da quel tempo in qua ogni anno indifferentemente li eccellentissimi rettori vi hanno posto mano, come si sempre fusse stata necessità la qual invero non e stata dal 1544 in qua, però accio la robba nostra habbia quella sola servitù, che parerà al prefato giuditio di sua sublimità di dargli, la supplicarete con ogni riverentia, che si degni cosi di limitar quel pretio alli vini che si vendono a minuto in questa citta, come anco à quel tempo da lei fu tansato il pretio delli frumenti secondo la qual limitatione si potremo governare senza haver ogni giorno tanti disturbi et travagli, oltre la qual limitatione delli precii supplicarete anco che fatta la descriptione ogni anno delli vini, et ritenendo per uso et bisogno della citta essi eccellentissimi Rettori non possino prohibir, che non si trazano vini per ogni parte della qual deliberatione ne nascera grandissimo beneficio et accrescimento alli daciai di sua serenita, della messetaria et insida, et sara in utilita delli cittadini, mercadanti, et marineri, ne si leverà

quel solo commercio, che sustenta questa citta.

Al terzo circa li vini rispondemo intention nostra esser, che quel regimento circa il tansar delli detti vini, eseguir debba quello, che dell' anno 1549 a supplicatione dell' ambasciator Dandolo fu per noi deliberato, advertendo però il detto regimento che la liberta attribuitagli di tansar li vini sia in caso di necessità, et di pretio eccessivo havendo rispetto, et alli patroni delli vini, et al popolo et habitanti della citta, come e ben conveniente.

203

0

6

Quarto fù ultimamente altre volte provisto che niuno delli rettori potesse far mercantia di sorte alcuna, percioche l' ufficio di quelli, che rapresentano il serenissimo Principe, è di tener le citta à loro commesse ubertose, et abundanti. Il che non possono far quelli, che attendono al guadagno della mercantia, la quale si fa da alcuni, che vengono à governare in queste parti, et specialmente nel loco di Sitia e di Girapetra, nelli quali destretti nascono la maggior parte delli ogli, et anchora che per sustentation de tutti li habitanti de detti luoghi, pochissima quantita bisogni, nientedimanco li rettori mandati a quel governo non lasciano trazer di la pur una minima quantita à gravissimo danno di questa citta, la qual spesse volte patisce estrema penuria delli detti ogli, li quali essi rettori di tal luoghi pongono tutti in man sua traficandoli et navigandoli per Rodi, et per ogni altro luogo, che a loro pare, guadagnando thesori, però supplicarete a sua serenità che si degni commetter al eccellentissimo regimento, et capitanio di Candia, che faccia fare la descrizione delli ogli, cosi di questo destretto, come di quelli, di Sitia, et Girapetra ogni doi anni per esser cosi la natura delli oliveri, che un anno producono molto et l' altro pochissimo, et ritenuto tanto oglio, che basti per anni doi, l' uno fertile, l' altro sterile. Il resto si possi trazer, non potendo contradire a questo li detti magnifici rettori di Sitia proibendo di novo sotto quelle piu gravi pene, che a sua sublimità parera, che niuno delli rettori et specialmente quello di Sitia non possino far mercantie di sorte alcuna, ne spendendo in nome loro proprio, ne meno sotto il nome di alcun altro. Il che facendo il serenissimo dominio solleverà grandemente questa sua povera et afflitta citta.

Al quarto circa il non poter far mercantia et il trazer delli ogli volemo, et efficacemente imponemo a tutti li rettori nostri dell' isola di Candia che conforme alle leggi, et commission nostre non facciano mercantia di alcuna sorte di robbe ne in nome suo, ne in nome di altre persone, sotto pena si contrafaranno à questo ordine nostro di privation de tutti li regimenti, officii et beneficii della signoria nostra per anni diese all' hora prossimi, et li sindici nostri, che di tempo in tempo saranno mandati in levante siano tenuti sotto debito di sacramento far diligente inquisitione si per essi rettori sara stato

contraffatto al presente ordine et formato diligente processo mandar ad essecutione de leggi, et ordeni sopra cio disponenti, et specialmente questo et alli ogli volemo et ordinamo che fatta che sara la descrizione di quelli cosi nel destretto di Candia, come di Girapetra et Sithia ogni anni doi et ritenuta che sara tanta summa et quantita che possi bastar per li anni doi, l' uno fertile, et l' altro sterile, et sia in faculta di essi rettori nostri di conceder poi la tratta di detti ogli di quella quantita che giudicherano conveniente per questa citta solamente, e non per altro loco in modo alcuno sotto la pena soprascritta.

206

1

2

Quinto et perche altre volte furono tansati quelli, che havevano feudi nelli detti destretti di Sithia et Girapetra a dare al fontego di Sithia misure doi mille di frumento per alimento di stipendiati, et guardiani delle marine, il pretio delli quali di anno in anno si dovesse poi tansare per li eccellentissimi Rettori di Candia, per ponerli assai meno di quello che corresseno quell' anno, del qual poco precio si trazeno poi le spese delle condutture, il pagamento del fontego tolendo etianio li formenti a misura colma perche da poco tempo in qua li detti magnifici rettori non solamente tolgiono le dette misure doi mille ma quatro et cinque mille, de piu nonostante che le misure doi mille ordinarie siano molto piu di quello, che bisogna alli stipendiati et guardiani, li quali sono manco numero di quello, che solevano esser, il qual formento vendeno poi a beneficio loro proprio a buon precio, et lo pagano assai manco di quello, che corre con grandissimo danno et incomodo delli detti nobeli, et feudati, però con ogni instantia supplicarete il serenissimo Principe, che si degni commetter a quelli eccellentissimi rettori con quelle piu strette pene, che a sua sublimità parera che non aggravino piu li detti nobeli et feudati, oltre la detta limitation delle prefate misure doi mille.

Al quinto c' era la limitation delle misure doi mille di formento per alimento delli stipendiati et quardiani delle marine di Sithia, Volemo che li feudati che hanno l' intrade loro nelli destretti di Sithia, et Girapetra debbano secondo le loro tanse consegnar al fontego di Sithia le doi mille misure di formento sopradette, il precio delle quali debba esser tansato per li rettori nostri di Candia come si è osservato per l' adietro. Ne li rettori, che per tempora si troveranno al governo del detto loco di Sithia possino astrenger li detti feudati à contribuir pur una minima quantita de piu delle soprascritte misure doi mille limitate sotto pena di ducato mezo per ogni misura, che facessero dar di piu delle doi mille prefate, et di non poter ritornati in questa citta andar a capello, se prima non presenteranno al fedelissimo segretario nostro Alvise Zamberti deputato alle voci, over al successor suo una fede del

regimento di Candia sottoscritta di sua propria mano di haver osservato il presente ordine nostro.

122

2

4

Sesto quanto siano necessarie non solamente le doi galee delle quali il magnifico miser Zuan Dandolo nostro oratore supplicò a sua serenità per la custodia et guardia di questa sua fedelissima isola non è persona alcuna che non conosca, et specialmente è notissima al prudentissimo giuditio di sua serenità nientedimanco non essendo stata eseguita la sua santissima deliberatione del dar dette due galee per questo bisogno la cosa è ridotta a tale, che ogni anno diversi corsari vengono a depredare tutti questi casali delli nobeli et feudati, li quali sono più vicino alle marine, che sono li piu fertili, et di maggior importantia, che tutti li altri dell' isola. Di modo che se a noi non vien proveduto di subito et opportuno rimedio, saremo per l' ordinario ogni anno estremamente danneggiati con infinito universal dolore, percio che su li occhi nostri venimo depredati, et li homeni nostri fatti schiavi, come intervenne l' anno passato al castello di Piriottissa però con ogni reverentia supplicarete sua celsitudine che in ogni modo vogli far eseguire quel tanto, che dell' anno 1549 fù deliberato da sua Serenità con il suo illustrissimo senato anzi di piu mandarne un capitano con quel numero di galee, che sua serenità giudicherà esser bastanti a guardar le ditte nostre marine, per la sostentatione delle qual galee sia dato ordine al eccellentissimo regimento de Cipro che limita di tanti biscotti, over formenti di quella real, che suppliscano per il bisogno di dette galee, sicome nel ditto capitolo nell' anno 1549 per sua sublimità con lo illustrissimo suo senato fu deliberato.

I savi del consilio

savi da terra Ferma

Savi alli ordeni eccetto

s. Lunardo Donado.

Al sesto circa la guardia delle galee si risponde che desiderando noi la conservacione de tutti quei fedeli nostri siamo contenti di deputar quatro delle nostre galee de condannati, le quali si manderano de li sotto l' obedientia del governor di quelle, alqual si darà quell' ordine et commissione circa la detta custodia che sara necessaria et ordinaremo alli rettori di Cipro, che mandino de li in Candia ogn' anno stara cinque mille di frumento per il biscotto et viver delle genti di dette galee. Et da mo sia scritto alli rettori nostri di Cipro, che mandar debbano li soprascritti stara cinque mille al regimento di Candia per l' effetto sopradetto.

Di 20 Settembris

Quanto sia necessario li depositi di vittuarie nelle città, et fortezze, et quale commodita apporta principalmente la munitione de megli ogn' anno di

questo consiglio per sua prudentia l' intende, onde non si deve mancare dove si conosce il bisogno, si come hora si conosce nell' isola nostra di Candia fare quelle provisioni in questa materia, che sono giudicate convenienti però. L' anderà parte che delli denari della sua serenità siano mandati con primo et sicuro passaggio nell' isola nostra di Cania prefata cechini cinque mille da esser per quel regimento nostro investiti in tanti megli delli quali si habbia a tener un deposito sempre in essere, ne possi esso deposito esser tocato, ne adoperati, o dispensati li detti megli, se non in caso di grandissimo bisogno che Iddio non lo vogli, sotto pena di furanti a quelli, che contrafaranno a quest' ordine nostro et si come occorrerà. Il tratto di essi sia custodito a parte, si che non possi esser speso in altro, che nelli megli prefati per alcuna causa sia quale si voglia, li quali megli possino esser dati a renovar secondo, che parerà a detti rettori.

183

8

9

Di 20 Septembris 1561 letta in collegio

s. Lunardo Donado savio alli Ordeni.

Vuole che al capitolo sesto, per il quale ricercano la guardia di quatro galee sia risposto. che amando noi quei fedelissimi nostri, come veramente faremo quanto merita la loro devotion, et fede, et havendo quella cura, che a noi s' appartiene et che dovemo haver della sicurtà delle persone, et robbe loro, prontamente faremo quelle provisioni che seranno a ciò più opportune et più fruttuose. Et da mo sia preso che in luogo delli XXX mila ducati all' anno che andariano nel tener la sopradetta guardia di quatro galee, siano mandati di quella sorte di denari che parerà a questo consiglio per anni tre prossimi a quel reggimento nostro ducati XX mila all' anno, da esser spesi nel finir la fortificatione di essa città di Candia, et X mila ne siano investiti in tanti megli nel modo, che parerà al collegio nostro, per far un deposito in essa città.

Letta in Collegio

Settimo sapete molto bene quanto ogni giorno vegni derogato alli privilegi di questa povera nobilita alla quale pero sapiamo certo la benigna intentione di sua serenità esser prontissima di accrescergli et augumentarli, però esponderete a sua sublimità che in absentia delli intervenienti nostri uno s. Piero Zorzi ha ottenuto di armare quando à lui pare et piace, et esser primo de tutti li altri sotto pretesto che il quondam s. Hieronymo suo padre habbia fatto altre volte certa buona operatione in ricompensa della quale pero hebbe la castellania del Castel Nuovo per anni diese della quale trasse almeno ducati cinque mila et hebbe anco la nobeltà cretense per la quale comincio a spender il nome della casa Zorzi dove prima si chiamava Georgici, fu fatto poi essente dalli datii che almeno importa alle facultà sue

della quale e molto ben accomodato ducati tremille all' anno per la qual faculta non mostra nianche varnasone di sorte alcuna, che non importa meno di ducati mille, delli quali guadagni et essentioni si potrebbe molto largamente contentare et della molta utilita, che ha sentito armando molti viaggi senza voler continuare ad usurpare li privilegi nostri. Il che quanto si convenghi alla persona sua non ne pare conveniente a noi, che discoriate a sua serenità, la quale potra havere ottima informatione delle sue operationi dalli processi formati contra di lui per li eccellentissimi Rettori et dalli eccellentissimi proveditor da mar, però humilmente supplicarete sua celsitudine, che il detto privilegio suo, quanto all' armar, tanto dannoso et pregiudiziale alla nobelta nostra, li sia levato et noi conservati nelle antiche nostre concessioni.

Al settimo circa la rivocation dell' armar di s. Piero Zorzi nobile cretense dicemo intention nostra esser di osservargli il privilegio suo concessogli per le egregie et laudevoli operationi delli suoi maggiori et massime del quondam suo padre.

183
11
6

Ottavo vi è notissimo quanto benignamente secondo la solita munificentia sua il serenissimo Principe con il suo illustrissimo senato habbia concesso di tempo in tempo molti privilegi alla nobeltà nostra acciò li animi nostri stiano consolati et supportino piu piacevolmente l' absentia della nostra felice patria, facendo bellissimi ordeni in tutti li tempi secondo la humil supplicatione nostra et specialmente quelli che ottene il detto magnifico m. Zuan Dandolo, li quali sono ben stati ottimamente scritti et ordinati, ma in niuna parte sono stati ne sono osservati, però con ogni instantia supplicarete sua sublimità, che con la solita sua prudentia provedi in modo, che tutti li detti privilegi et ordeni siano inviolabilmente osservati, et a quelli data la debita obediencia, si comme si conviene alli mandati di un tanto principe et stante le honoratissime et essemplar operationi die nostro reverentissimo monsignor arcivescovo, il commorar del quale è necessariissimo in questa citta supplicarete sua serenità, che si degni per sue essortar sua signoria di continuar con noi la sua residentia.

All' ottavo circa l' osservantia delli suoi privilegi si risponde quello che fu anco risposto l' anno 1549, ciò è che volemo, che nella commissione di quelli nostri rettori sia aggiunta la parte del consiglio nostro di X del 1462 a sette di Settembre con espresso ordine, che detti rettori debbino in tutto inviolabilmente osservar detta parte, che vuole che gli siano osservati tutti li ordeni, legge et privilegi concesse per li consigli nostri, sotto le pene in essa parte contenute

192
0
3

Nono dopo che haverete con la debita et solita nostra riverentia esposti a sua serenita tutti li sopradetti capitoli considerarete a sua celsitudine che in darno si fano le buone provisioni, et li ottemi ordeni, se dopo non vi è diligente proveditore il quale con pronta essecutione possi, et voglia eseguir quanto da sua sublimità sara ordinato, il che non si dice percio che li eccellentissimi suoi rettori non havessimo ottimo animo di farlo ma sono implicate sue signorie in tanti continui negotii che non e possibile che possino attender ad una espeditione della fortificatione la qual dovendosi per beneficio publico, et segurta nostra particolare condurre a presto fine, è necessario che habbia uno personaggio honorato et di molta autorita datali da sua celsitudine, pero instantissimamente supplicarete che quella si degni di farne gratia et questo summo favore di mandar uno proveditor general, il quale anco habbi autorita del sindaco, avogator, et auditor, discorrendo li molti rispetti, per li quali è necessario, che sua sublimità ne dia questa giusta, et da noi molto desiderata consolatione.

Al nono circa il proveditor, si risponde che mandando noi al presente per capitano di quel regno il diletto nobel nostro Gasparo Rhenier persona de intelligentia et di valore et da noi molto ben conosciuto non fa bisogno che si mandi, altro proveditor rendendoci certi che et nella materia delle fabriche et nel governo et amministrazione della giustitia egli sia per satisfar al bisogno di quella citta et isola et al desiderio nostro parimente il qual è che tutti quelli nostri fedelissimi restino ben satisfatti della cura, et governo delli ministri, et representanti nostri.

185

4

5

Decima et perche per la verita i salarii, che si dano alli signori consiglieri nostri sono molto tenui, et stretti, talche essendo accresciute molto le spese di Candia tal salarii con difficoltà può bastare ad un viver honesto di sue magnificentie però instantissimamente con la solita et debita riverentia nostra supplicarete sua serenita che si degni accrescer li salarii delli detti signori consiglieri talche almeno siano equali a quelli delli eccellentissimi signori consiglieri di Cipro acciò possino sostentar la dignita sua, facendone con ogni humiltà et riverentia grati, et raccomandati a sua celsitudine, alla quale affermarete per cosa certissima come è benissimo noto, a voi magnifici oratori, che se mai in alcun tempo questa nobilta è vero membro del sangue illustrissimo veneto fu pronta, et disposta à spender le facultà, et sparger il sangue in servizio di lei, hora è prontissima, et devotissima et così offerendogli tutto quel poco, che habbiamo et potemo li basciarete riverentemente le honoratissime mani.

Io Marco Dandolo, fu de m. Antonio eletto affermo i soprascritti capitoli. Io Michiel Corner fo de m. Zorzi eletto. Io Juan Dandolo fo di m. Gasparin

eletto. Io Marco Corner fo de m. Francesco eletto. Juan Corner fo de m. Michiel eletto. Alessandro Zen fo de m. Francesco eletto. Io Francesco Venier fo de m. Giacomo eletto. Michiel Corner fo de m. Marco eletto. Marco Mudazzo fo de m. Juann eletto. Hieronymo di Mezo fo di M. Nicolo eletto. Francesco Zen fo de m. Piero eletto. Polo Molin fo de M. Alvise eletto. Francesco Venier fo di m. Jacobo che fo di m. Antonio eletto. Francesco Quirini fo di m. Marco eletto.

Al decimo circa l' accrescer il salario alli consiglieri de li, si risponde che non ne pare di devenir ad altra innovatione.

167

19

5

Seguitano li capitoli delli cittadini et popolo di Candia. Primo essendo il desiderio et fermo proposito, et intentione di questi fedelissimi cittadini, et popolo di perpetuar sotto il felicissimo dominio Veneto et vedendo, che questa citta è in malissimi termini di potersi difender, et sustentar all' impeto dell' inimico. Dalche potrebbe cavarsi qualche infortunio alli suoi suisseratisimi et fedelissimi populi di sua serenità la qual cosa Iddio per sua misericordia non permetti, però supplicarete la serenità del principe che per sua gratia special rechiestagli da questo fedelissimo popolo debbi dar espresso ordine che questa citta sii fortificata et redudda in termine di poter sustentar ogni impeto et assedio de nemici, acciò appresso li petti et animi nostri, liquali offerimo prontissimi ad ogni impetto di nemici si habbia anco la speranza della fortezza di questa citta la qual molto piu accrescera le forze delli animi nostri, alla difesa et conservation di quest' isola, ad honor et gloria di sua serenità.

Secondo et perche a questa fortificatione concorreno le angarie che personalmente fanno questi fedelissimi contadini li quali oltra le sue molte miserie fino a quest' hora sono stati astretti di venir a far esse angarie senza che d' alcuno gli sii dato sufragio veruno, onde li meschini non havendo il modo di portar da case loro il loro viver per li giorni sei, che li convien lavorar, se ne muoreno dalla fame, alla qual cosa, se ben la serenità del principe ha provisto ordinando che a questi tali sii dato soldini otto per uno al zorno, quatro delli quali siano dati dalla camera, et li altri quatro siano astretti li cavalieri loro dargli, nondimeno mai e stata eseguita questa santa et pia deliberatione di sua serenità che da novo sotto strettissime pene, ordeni, che siano dati ad essi contadini li prefati soldini otto accio li medesimi havendo il modo di poter almen tenuissimamente viver, possino con più allegro animo, et con piu prontezza venir a questa tanto importante, et necessaria fabrica.

Terzo superflua cosa sarebbe il cercar la fortificatione della citta senza supplicar la serenità del suo principe di provisione di vettovaglie, alle quali

sua serenità per la benignità et clemenza sua sapendo che li formenti che questo nostro territorio produce, non sono il più delle volte bastevoli per l'uso di questo popolo si ha degnato di rimetter in questa camera fiscal una bona quantità di denari li quali di anno in anno et di tempo in tempo si debbano investire in formenti forestieri li quali per convenienti rispetti et a tempi bisognosi si riservino nel fontigo di questa città. Voi supplicarete a sua serenità che questa pia et caritativa opinione di sua sublimità debba in tutto et inviolabilmente esser da questi eccellentissimi Rettori mandata ad essecution commettendo a questi eccellentissimi signori et a quelli che per tempora seranno, che di tempo in tempo, et di anno in anno, debbano investire tutta essa quantità di denari in tanti grani forestieri, li quali debbano esser posti, et conservati nel ditto fontego, ne si possino tocar, ne dispensar salvo ogni mese di marzo et april, nelli quali dui mezi, quali ordinariamente è strettezza, et carestia di biave in questa città et se qualche tempo la maestà de dio mandasse ubertà di formenti nell' isola, talche nelli detti mesi non sii necessita in quel caso commetter a questi eccellentissimi signori che debbano dar a renouo essa quantità di formenti, accio in ogni tempo questa città, et popolo per ogni buon rispetto et di fame, et di guerra si ritrovi haver questo deposito di formenti nella città, et possi viver con l' animo quieto et accio si facci maggior munition de formenti nella città che come Voi sapete et vi commetto, che Voi lo dobbiate dir a sua serenità non e nessuno di questi nobeli, et feudati, che conduca nella città tanta munition di formenti per uso di casa sua, che gli possi far per una settimana et lo restante tengono fuori nelle loro ville, et casali, che in uno assedio, che Iddio non lo voglia non si ritroverebbe formenti dentro della città per lo uso di meza settimana per esser tutto di fuori che tornerebbe a beneficio dello inimico et però efficacemente supplicarete a sua sublimità che vogli commetter strettamente a questi eccellentissimi Rettori che vogliano di tempo in tempo et di anno in anno astrenger tutti universalmente questi nobeli feudati, prelati et ogni altra condition di persone, che havessino rendita di formenti debbano per tutto il mese di Ottobre condurre nella città in magazeni da esser tenuti le chiave da loro proprii patroni de formenti la integra terza parte di essi, che si ritroverano haver, liquali debbano star ad instantia e richiesta di essi eccellentissimi Rettori ne detti patroni lo possino vender sotto strettissime pene senza espressa licentia in scrittura dattagli da sue signorie eccellentissime la qual licentia però non si possi dar avanti li prefati mesi di marzo, et april per li rispetti prefati.

Quarto et perche questa isola ha bisogno di grandissima, et di molta regulatione così per le cose delle fabriche, come per le vettovglie, come anco de molti abusi introdutti nelli giudicii così civili, come criminali, li quali tutti si a capo per capo vollemo esponder alla sublimità del serenissimo principe sarebbe cosa molto longa et harrebbe bisogno di uno longhissimo

tempo oltra che alla giornata nascono molte cose, le quali non si possino esprimer a sua sublimità et hanno bisogno di nuovo rimedio et però supplicarete a sua sublimità che si degni di doi in doi anni, over di tre in tre mandar de qui uno eccellente proveditor general di tutta l' isola con autorità amplissima di proveder et regular le cose, che sono degne di provisione et regular così cerca la necessariissima fortificatione di questa città et regulatione delle vittuarie et delli giudittii civili et criminali, come di ogn' altra cosa che havesse bisogno di provisione et rimedio con titolo di sindaco, auditor, et avogador.

Quinto. Et perche oltra il presidiar li luoghi delle marine per terra vedemo anco per vera esperienza esser cosa necessaria per beneficio et honore di questo regno che siano mandati da sua serenità quatro galee per guardia di questa isola. accio totalmente questi maledetti corsari si possino estirpare da questa isola; et accio capitando come molte volte fu qualche navilio et nave di vettovaglie, la quale non volendo da se venir in porto, si possi per mezzo delle ditte galee farle venir in quest' isola et nondimeno non si assicurano di venir per la tema de corsari si possino facilmente assicurar di venir in quest' isola et per molti altri convenientissimi rispetti, però supplicarete a sua sublimità che si degni mandar le prefatte quatro galee in guardia di quest' isola ilche cederà à grandissimo beneficio di sua sublimità et a grandissima deffensione et securta di questo suo fedelissimo regno.

Sesto quanto sia stata dannosa a tutta questa università di noi cittadini et populo la supplicatione di questi magnifici nobeli et feudatarii per la qual l' anno 1549 supplicorono alla serenità del principe et all' illustrissimo dominio che per la ragion in essa loro supplicatione addute, sua serenità si degnasse di prohibir a questi eccellentissimi rettori il tansare delli vini così mosti, come quelli che si vendono a menuto voi per la vera esperienza della cosa lo sapete, percioche da quella volta in qua sono accresciuti et augmentati in tanto li precii di essi vini et alla giornata si vano augmentando si dira che hora sono ridutti al dopio più di quelli che avanti essa supplication correvano, che se dalla serenità del benignissimo principe et illustrissimo dominio non siamo suffragati senza alcun dubbio oltra l' estrema povertà et calamità nella quale per li eccessivi precii di essi vini et pane siamo reducti, saremo sforzati non havendo, ne potendo più viver sotto l' ombra et protectione di questo felicissimo domino di abandonar la propria patria et figliuoli per le molte anzi infinite ragioni, et convenientissimi rispetti, che ne spingono, come voi sapete di richieder. Questo supplicarete a sua serenità che per universal beneficio, et commodo di tutta questa città, et isola debbi sottoponer la venditione di essi vini mosti, come quelli che si vendono a menuto al tanso di questi eccellentissimi Rettori li quali di anno in anno habuta la consideratione della qualità delli tempi et della sasona debbano tansare quanto si deve vender il cento delli mosti et successivamente possimo tansar anco il vender

a minuto et che sotto quelle pene, che ad essi eccellentissimi rettori apparerà de imponer non si possan vender a maggior precio di quello sara tansato et questo perche voi sapete li strattagemì che si usano nel vender delli detti vini li quali chiarirete a sua sublimità.

Seguitano le risposte fatte alli capitoli delli cittadini et popolo di Candia ciò è: Al primo, secondo, terzo, quarto, quinto et sesto capitolo non si risponde altro havendosi supplito colle risposte fatte alli capitoli della magnifica università nelle materie delle quali trattano.

Settimo et perche essi nobili et feudati l' istesso anno 1549 per ditta loro supplicatione supplicorono alla serenità del principe et all' illustrissimo dominio che li detti eccellentissimi rettori non potesseno tansar li precii delli formenti, volendo al tutto con questa libertà di vender il vino, et formento al loro modo arichirsi con total rovina di questa povera università de cittadini, et popolo dellaqual cosa sono nasciuti infiniti inconvenienti ottimamente noti a sua sublimità alla qual loro supplicatione, se ben sua serenità sia risposto limitatamente dando limitatione mocenighi cinque et marchetti quatro per staro, che sarebbe quatro misure di queste, nondimeno da quel tempo in qua mai piu questo misero popolo ha possuto mangiar il pane manco di lire tre per misura, dove che peravanti essendo li precii in libertà di questo eccellente regimento secondo la sasone de i tempi si vendeva a soldini 36, a soldini 42 et al piu à perperi duo la misura onde hora stante quella limitatione da loro impetrata il menor precio, che se sii venduto il formento è stato il precio delli detti yperperi tre, oltra che da molti anni in qua non si può haver ditto formento salvo à yper. 3,4 et cinque la misura, et a qualche tempo a sua sublimità ben noto si ha venduto yperperi otto et diece la misura, causa che tanta migliara di anime sono perite dalla fame, oltra quelli che, astretti dalla necessita sono andati ad habitar nelli luoghi de infideli et però per beneficio universal di tutta questa povera isola supplicarete a sua sublimità che vogli rimetter in ogni tempo, et di anno in anno il tanso delli formenti, et biave, che l' isola produce a questi eccellentissimi rettori li quali havuta consideratione alli tempi et alla sasone debbano tansar a qual precio si debba vender ditti formenti et biave da essi nobeli et altre persone che hanno formenti, ne sotto quelle strettissime pene, che ad esso eccellentissimo reggimento parerà imponer si possi vender a maggior precio di quello sara limitato per li ditti eccellentissimi Rettori che per tempora saranno.

Al settimo circa il precio delle biave da esser limitato rispondemo che l' intention nostra è de non innovar alcuna cosa ma che si osservi l' ordine contenuto nel capitolo concesso alla magnifica università l' anno 1549. Volendo ben esser certi, che li rettori nostri che di tempo in tempo mandaremo a quel governo sapendo la buona volontà nostra, et il desiderio del commodo di quei fedelissimi non mancarano di tutte quelle provisioni

che parerano loro necessarie per l' abbondante, et ubertoso viver di detti fedelissimi nostri, si come hanno gia fatto li suoi precessori.

178

1

5

Ottavo li antighi affettionatissimi al beneficio universal, et comodo di questo populo hanno instituito due decime una delli formazi et l' altra delli animali minuti, lequal hanno instituito, accio assumate esse decime si debbano alli tempi debiti et consueti dispensar à tutta questa universita ad un precio limitato, ciò e il formazo a soldini tre et mezo la lira, et la carne di castrato della ditta decima a soldini tre la lira, accio questo povero populo potesse commodamente alimentarsi, et nutrirsi, la qual pia, et christiana intentione di quelli primi antighi essendo hora contra l' intentione del serenissimo principe eseguita percioche quella decima, che deve andare al beneficio di questo fedelissimo populo la si convertisse in beneficio particular d' altri et signanter del deputado della ditta decima di formazi, o, delli suoi intervenienti, percioche questi tali si fanno licito dispensar esso formazo della decima a doi, tre et quatro migliara di formazo alla volta dispensandolo a quelli, che a loro piace, et facendone di quello quasi publica mercantia per lo grossissimo guadagno che vi senteno, perche quello che gli vien dato dalli mercanti a rason di tornesi undeci la lira, loro poi lo vendeno in grosso a rason di ducati cinquanta il mier, et a menuto a soldini dodeci la lira contra l' intentione della sublimità del serenissimo principe et gravissimo danno, et pernicie di questo tanto oppresso populo, et però supplicarete a sua serenita che per schivar questo inconveniente sua sublimità ne concedi, che il deputado della decima non possi dispensare, ne vender esso formazo, ma debbi di settimana in settimana consignar alli procuratori di questa università del populo quella quantita di formazi che ogni settimana si deve vender al ditto populo accio essi procuratori insieme con luiproprio deputado lo consegnino al venditore publico, et soprastiano al dispenso di quello, accio fedelmente et secondo l' antiqua intentione di quell, che instituirono essa decima, sia dispensato a questo fedelissimo populo. Tenendo essi procuratori della universita publico libro del dispenso di questo formazo accio di tempo in tempo si possi veder se la quantita del formazo decimado sii stato venduto, et dispensato a questo povero populo, accioche come fin hora fu fatto non possano defraudar, et arichirsi del sangue di questo misero populo.

All' ottavo circa la decima del formagio volemo, et cosi efficacemente ordinamo che gli ordeni per il quondam nobel nostro Andrea da Ca da Pesaro sindaco in Levante posti l' anno 1486 a sei di April, et quelli che ultimamente sono stati fatti per li nobeli nostri Polo Contarini, et Hieronymo Barbarigo sindici in Levante circa essa decima siano inviolabilmente

osservati, et eseguiti et di piu che li rettori nostri che per tempora si ritroveranno al governo di quella citta non possino a modo alcuno ne a bocca, ne in scrittura ordinar, che di essa decima sia data alcuna quantita di formaggio ad alcuna persona sia diche grado, et condition esser si voglia, ma lassino quella distribuirsi colli modi, et ordeni soprascritti a beneficio, et commodo di quel fedelissimo populo nostro et il deputato, et soprastante a detta decima non sia tenuto, ne debba obedir et eseguir simil mandati sotto pena di rifar del suo quella quantita che egli dara fuori contra il presente ordine, liqual rettori siano tenuti sotto debito di sacramento defar contribuire alla detta decima tutti quelli, che sono obligati, et etiam quelli, che havessero essentione, et privilegio, che non fusse approbato et confermato per li consigli nostri, advertendo anco che per il detto deputado overo per il suo sustituto et suoi successori in detto officio sia dispensata et distribuita tutta la sopradetta decima secondo che l' havera ricevuta, non potendo di quella a modo alcuno disponer altramente etiam per uso proprio di alcuna minima quantita sotto pena di privation dell' officio suo ma dispensarla tutta a beneficio, et commodo del populo, come e predetto, et li detti rettori debbano advertir quelli giustitieri alliquali incumbe il carico delli pesi, et misure, che l' detto formagio sia venduto et distribuito col debito, et giusto peso, sicche alcuno non sii difraudato.

176

0

6

Nono et il simile supplicarete a sua serenita che quelli, che per tempora haverano la decima delli animali minuti, non possimo dispensar essi animali salvo con intervento delli detti procuratori di questo populo li quali siano tenuti tener libro del dispenso di quello acciò fedelmente et senza fraude sia a beneficio di questo populo et università dispensata la quantita de animali, che di anno in anno si decimano advertendo la sublimità sua che nel scosso di questa decima si commettono molte fraude percio che prima dove sono tenuti tuor li castradi per far carne per l' uso della citta tolendo animali da frutto per far chiappi a beneficio, et commodo particolar talche in questa parte la citta e difraudata; et oltre di questa sono molti, li quali malignamente operando fanno patti con quelli, che hanno le mandre che dove devono decimar XX, et XXX per chiappo pagandoli soldini quaranta l' animale si contentano essi decimatori di tuorne sei, over otto senza alcun pagamento, rimittendo poi l' altra quantita, che si doveva decimar, cosa et fraude degna di non picciol castigo, et però per ovviar a simil fraude supplicarete medesimamente che questi tali decimatori non possino andar a decimar, salvo con intervento delli agenti di essi procuratori.

Al nono circa la decima delli animali, volemo et cosi ordinamo a quelli rettori nostri, et successori che facciano osservar et inviolabilmente eseguir

tutti li ordeni, che circa essa decima sono statuiti, non permettendo che per alcuno sia commessa fraude, o, inganno dando alli transgressori et contrafacenti quel castigo, che convenira alli suoi errori, si che li altri si astenghino di commetterne ma far quel tanto che e ordinato a beneficio et commodo di quel fedelissimo popolo, deputando et mandando fuori al scuoder della sudetta decima uno delli principal nodari di quella cancellaria maggior, che sia sufficiente et legal, et non coadiutori a modo alcuno, accioche non siano commessi delli errori et disordini che intendemo gia esser seguiti.

176

0

7

Decimo et perche la vera esperienza del fatto si vede che quasi di anno in anno è grandissima carestia et penuria di ogli in questa citta, onde questo fedelissimo popolo è molto aggravato et offeso, la qual carestia, et strettezza de ogli, vedendosi manifestamente che l' e causata per la inosservantia del capitolo della commissione delli magnifici rettori della Cania, Retimo et Sitia, alliquali dalla serenita del principe et illustrissimo dominio è espressamente prohibito, et devedado il far delle mercantie contra la forma del quale poco curandosi dell' osservantia di quello tutti loro, o, in nome proprio, o, sotto nomi suppositi dal principio del loro regimento fino alla fine fano le mercantie di ogni sorte, et specialmente di ogli, come da molti anni in qua si ha visto che li magnifici rettori di Sitia essendo uno deposito di un bon numero di cechini mandati dalla serenita del principe per proveder a quel fedelissimo popolo de formenti forestieri; li quali mai si sono investiti in formenti iusta la mente della serenita sua, ma sono da essi magnifici rettori investiti et traficati in ogli per beneficio loro particolar tenendo esso denaro per tutto il tempo del loro regimento in traffico di ogli, et altre loro mercantie, mandando per Rodi, et altri luoghi onde havendo loro assignato il paese di ogli fanno poi prohibitione, che per questa citta di Candia non si possi trazer ogli talche di necessita questa povera citta la qual sempre è stata suffragata di tal necessarissima vettovaglia dalli detti luoghi, Cania, Rettimo et Sitia per non far questo destretto ogli, che bastino per uno quarto di anno, patisse grandamente et convien che questo misero ma ben felicissimo popolo, oltra il pagar l' oglio il triplo piu resta anco il più delle volte senza, onde nasce un grandissimo mormoreo in questa citta però supplicarete la serenita del principe che vedendo le cause, dalle qual nasce la carestia di ogli in questa citta, debbi con la solita sua providenza levar di mezzo esse cause; accio le cose restino libere come e di mente di sua sublimita supplicando anco la serenita sua che sotto strettissime pene commetti alli detti rettori, che in nessun tempo, ne per nessun accidente possino prohibir la tratta di ogli per questa citta, accio possi questo fedelissimo popolo haver sempre dalle ditte

città dell' isola l' uso suo, si come sempre per avanti soleva haverlo.

Al decimo circa il prohibir alli rettori nostri il far mercantia non rispondemo altro per haver supplito nel quarto capitolo della magnifica università.

Undecimo è introdotta da molti anni in qua una pestifera consuetudine in questa misera et infelice ma ben fedelissima et suisseratissima al suo principe isola che tutti li nobeli, et feudati, et altri, che hanno casali nell' isola hanno posto un giogo molto grave, et intollerabile, sopra le spalle delli miseri contadini et habitanti nelli detti loro casali, che dove per natura et per la benignità et clementia della serenità del nostro principe erano liberi li hanno reduetti sotto tal inhonesta servitu, che non vogliono patir, che questi tal miseri pagando li suoi ordinarii dretti alli loro patroni siano in libertà di poter vender le robbe sue, cio e formazi, lini, lane, biave, ogli, vini, mieli, cere, grane, sede, cavalli, muli, buoui et altri loro animali, et ogn' altra cosa a chi loro piace, et dove puoleno haver maggior pretio, ma voglino al despetto loro, et per un certo che di obbligo di esser anciani ad ogni altro di comprar quelle tal cose, prohibendo espressamente ad essi contadini et habitanti nelli detti loro casali, che non possino vender a nessun altro, salvo a loro et quel che è peggio molte volte è occorso, che havendo questi tali venduto qualche cosa, delle sue mercantie ad altri essi patroni delli casali si hanno fatto licito di far rivocar li mercati, et ritornar il precio al comprator, e tuor loro le robbe, talche questi tali patroni delli casali si fanno lecito essendo gia introdotto questa mala consuetudine di pagar ad essi miseri contadini et habitanti quello, che vale cento per diese rivendendolo poi loro, a cui gli par, et piace per uno eccessivo precio. Ilche commodamente li possono far percio che essendo per ingiusta consuetudine ridutte tutte le cose cosi delle vittuarie, come di ogni altra sorte di mercantie nelle mano loro et non potendo nessun altro haverle di altrove, convien a questo misero populo pagarle a quel precio che gli vien voglia a questi tali di venderle. Onde sono nasciuti questi inconvenienti grandissimi prima delle estreme carestie nell' isola che si vede per vera esperienza che da quel tempo in qua li precii delle cose sono cresciuti il quadruplo più di quello valevano quando gli homeni erano in libertà. Oltra di ciò tutti universalmente quelli miseri contadini sono reduetti in tal estrema miseria et calamità che di tresento mille anime de contadini che sono in questa isola non si trovano quattro mille, che dormino sopra letti, et lo restante dormeno sopra la terra nuda, et quel che e peggio essendo à questo modo oppressi, et toltogli il sangue dalle proprie vene delli dodeci mesi dell' anno li otto vivono di herbe, onde poi nasce la tanta mortalità in questi miseri, che per la verità se la serenità del principe et illustrissimo dominio, vedesse oculata fide la miseria di questi miseri contadini come pientissimi padri si commoverebbero a lacrime per tanto essendo cosa piu che necessaria proveber et totalmente estirpar questa tanto inhonesta ingiusta et contraria alla mente pia di sua serenità consuetudine, supplicare-

te con le lacrime delli occhi à sua christianissima serenità che vogli
proveder, che questa peste sii levata di mezo, facendo con quella provision,
che alla sublimità sua parerano necessarie, et conveniente an uno così
importante negotio, che tutti questi contadini et habitanti nelli casali siano in
libertà di vender la robba sua a cui li piace, non potendo per nessuna via
immaginabile, ne per nessun mezo questi tali patroni delli casali, obstar ne
impedir, che li contadini non possino vender tutte le robbe che voglino
vender, a chi gli par et piace, et che essi non habbino nessuna sorte di
prerogativa ne ancianità sopra le robbe loro, ma come homeni liberi possino
liberamente contrattar con chi a loro piace, et dove troverano il maggior loro
beneficio; et perche sempre le malitie sono pronte potrebbe occorrer che
reducendogli la serenità sua come si rendemo certissimi nella sua pristina et
antigua libertà, che questi tali patroni delle ville per vie indirette gli volesseno
anchora sottoponer a questo giogo con volergli prohibir di non volergli dar li
pascoli da pascolar li loro animali, et di non gli voler dar terreni per poter
seminar, et non gli lassar habitar nelli suoi casali, et altre simile prohibitioni,
per redurgli poi per queste indirette vie che volendo pascolar, seminar et
habitar debbano dargli la robba loro però espressamente supplicarete alla
sua serenità che sotto strettissime pene prohibisca questi patroni delli casali
non possino per nessuna via escogitabile prohibir li contadini, et habitanti
nelli detti casali di poter pascolar li suoi animali nelli detti casali, ne di poter
tener li terreni di poter seminar, ne discassarli dalli detti loro casali essendo
però obligati essi contadini et habitanti pagar li debiti et ordinarii pagamenti,
che ad essi patroni delli casali tocano et questo acciò questi poveri già
reduetti all' estremo possino sotto l' ombra di questo felicissimo stato viver
liberi quieti et sicuri, come li altri sudditi di sua serenità fano.

Al undecimo, che sia in libertà delli contadini vender le loro robbe et
mercantie e chi meglio loro pare, rispondemo et così efficacemente
ordinamo che alcun nobile feudato, cittadino, o altro, et sia chi esser si
voglia, non possa a modo alcuno obligar over astrenger alcuno de suoi
contadini, over altri a vendergli la sua robba, et mercantie. Volendo noi, che
sia in libertà di ciascuno di vender le sue robbe a chi meglio li pare et piace,
et dove potra ritrovar piu utile, et vantaggio sotto pena di ducati cento per
cadauna volta, che sarà contraffatto a questo ordine nostro, et de incorrer in
quelle altre pene et censure che a quelli rettori nostri, alli quali sera fatta la
querela, over denontia, parera di dargli ex arbitrio dimodo tale che questo
così bon ordine sia osservato, et inviolabilmente eseguito, commettendo a
detti rettori, che lo facciano publicar nella città, et etiam alli casali ad
intelligentia di ogn' uno.

185

0

4

Duodecimo et perche è introdutta una mala consuetudine, che tutte le

mercantie, che nascono nell' isola, sono avanti tempo incaparate da molti, talche a tempi debiti nessuno, o, rari di questa città, si possono fornir delle cose necessarie per l' uso suo, dalla qual cativa corruttella nasce et la carestia delle robbe et l' incommodita di tutta la città allaqual cosa necessario e che la serenita sua provveda però supplicarete alla serenità del principe che sotto strettissime pene commettà che nessuno sii diche condition, o, grado si voglia, non possa vender alcuna sorte di mercantie in altro loco salvo di condurla sotto il peso publico della signoria come antiguamente si faceva nel qual loco sii licito a cadauno di poter contrattar, accio ogn' uno possi alli tempi debiti et nel loco ordinario fornirsi di quelle cose che sono necessarie per l' uso suo et li mercanti possano comprar quello vorano.

Al duodecimo circa l' incaparar delle robbe avanti il tempo volemo, et efficacemente ordinamo, che a ciascuno, et sii chi si voglia, sia proibito de incaparar le robbe, che sono necessarie al viver quotidiano, ma che quelle siano lassate condur et portar alle piace et luoghi publici per commodo universal delli habitanti in quella città et che li poveri contadini possino venderle, come meglio loro parera. Delche commettimo alli rettori nostri che per tempora saranno a quel governo che debbano haverne particolar et precipua cura. accioche questo cosi buon ordine sia osservato et eseguito et alli transgressori dar quel castigo, et pena che ex arbitrio parerà loro meritare.

189

4

2

Terzo decimo, et perche oltre li molti gravami et angarie imposte alli poveri contadini gli è stata novamente imposta un'altra di pagare a certi capi delle angarie grosso uno per ciascheduna casa de contadini et questo per salario come si dice delli detti capi, oltre il qual grosso sempre che occorre che li detti capi tolgiano pegno ad alcun contadino per farlo venire alle fabbriche lo condannano cinque over sei ipperperi secondo che gli vien voglia, li qual volendo scuoder vendeno le camise delle povere loro moglie, aggiungendo afflittione alle molte loro miserie, et di piu oltre il detto insuportabile gravame e stato introdotto da pochi anni in qua un' altra gravezza percioche havendo questi eccellentissimi rettori comprato da XX animali per li bisogni publici e stato imposto per tutto il contado del destretto che ciascheduno homo, che ha donegale sia tenuto dar misure doi di biave a rason de soldini otto la misura, che veniria a ponto quatrini otto la misura, non ostante, che la ditta biave se vende a yperpero uno la misura dove che sotto pretensione del publico per il quale per questo bisogno basterebbe al piu misure 400 biava ne assumano quelli, che hanno questo cargo passa m. 4000 convertendole in uso proprio in gravissimo danno anzi total estermio di questi meschini,

oltrache da poco tempo in qua e anco introdotto, che il capitano di questa strathia si fa far mandati dalli eccell. capitani, per liquali commette alli castellani di tutto il destretto, che gli debbano assumar biava quella quantita che a lui vien voglia di adimandare per uso de suoi cavalli et della strathia con pagarla solum soldini otto la misura et cosi con il sangue di questi meschini si fano licito voler pagar l' obligo, che loro hanno. Oltradicio e anchora un altro insuportabile gravame sopra questi poveri contadini, percio che ogni volta, che occorre, che vadi fuori alla visitatione dell' isola, o, il eccell. capitano, o altri eccellentissimi rettori, o, che si mandi altri officiali per qualche servitio si da il carico a castellani tuore dalli miseri contadini tante galine quante sia per l' uso di detti rettori, tanti castradi, e tante vedelle, pagandogli le galine soldini otto l' una et li castradi soldini quaranta doi l' uno, et le vitelle doi terzi manco di quello vale. Dalche dove le galine per l' ordinario si vendono mercelli doi l' una et li castradi ipperperi sei l' uno et le vitelle doi, et tre ducati l' una, gli vengono tolti per uno minimo et infimo precio et non solamente quello che basta per uso delli rettori, ma molto maggior numero, le qual convertono in uso suo, onde da queste insuportabile gravetze, et da quelle che supportono dalli loro cavallieri et patroni li quali nelli altri capitoli sono dechiariti, sono reduiti non diremo in estrema necessita ma in estrema disperation, alle qual tutte estorsioni indebite et ingiuste gravetze, essendo cosa necessaria che sua sublimita proveda per sollevare questi suoi suizzeratissimi et fedelissimi contadini dal profondo di cosi longhe miserie supplicarete sua serenita per viscere Iesu Christi, che voglia espressamente commetter a questi eccellentissimi Rettori, et a tutti li eccellentissimi rettori dell' isola, che tutte le sopradette ingiustissime gravetze debbano esser tolte et levate, lassando pero che quando li eccellentissimi rettori anderano alla volta possino haver tanta robba, che sii per uso suo, pagandogli alli precii, che valeno accio quelli miseri possino fruir quella poca sustantia che gli avanza.

Al tercio decimo circa le angarie et gravami imposti volemo et quanto piu si puo efficacemente commetemo alli rettori nostri che per tempora serano in quel regno, che conforme alla intentione et voler nostro et alla giustitia debbano proveder, che quei fedelissimi nostri contadini, et altri non siano gravati ne angarizati piu di quello si conviene et è l' osservata consuetudine, castigando quelli ministri et capi di angarie, che pigliassero manzarie et expillassero li detti contadini accioche non siano ingiustamente gravati et oppressi et quando che il capitano nostro general dell' isola, o altri rettori anderanno a visitatione della detta isola, o per altri servitii publici, volemo et cosi strettamente ordinamo che non debbano tuor, o lassar tuor dalli suoi ministri vettovaglie dalli contadini in maggior quantita di quello che bisogneria per il loro viver et di quelli che seranno in sua compagnia, pagando però quelle a precii convenienti et honesti secondo il commun

corso, accioche li detti fedelissimi non patiscano danno, o interesse alcuno, si come e di nostra mente, et ferma volonta sotto debito di sacramento.

171

1

6

Quatro decimo et perche è introdutta una pessima et dannosa corruttella in questa citta, che gli officii che si distribuiscano da questo eccellentissimo regimento et capitano, liqual per tutte le leggi debbano esser distribuiti alli cittadini originarii di questa citta come e di mente della serenità sua nondimeno sotto certe coperte di haver habitato in questa citta anni cinque et per esser cittadini veneti, non ostante che non si ha habitado tanto tempo et etiam certe altre pretense escusationi vengono distribuiti di tempo in tempo questi tali officii a persone alienigene, talche mai o rare volte questa povera cittadinanza fruisse delli beneficii della citta come sono etiam li Napolitani et Malvassioti, quali nonostante che per l' illustrissimo dominio fù accomodati benissimo, ne tuoleno etiam delli detti officii et pero cedendo questo ad universal danno di tutta questa universita supplicarete a sua serenità che iuxta le leggi et ordeni di questo felicissimo dominio sia commesso a questi eccellentissimi rettori debbano di tempo in tempo che gli occorrerà distribuire questi officii, distribuirli nelle persone de cittadini originarii di questa citta, eleggendo li piu idonei, et atti à simel officii, et perche molti di questi officii sono distribuiti contra la mente di sua serenità in vita però supplicarete che tutti li officii che sono stati concessi in vita tal concessione sia rivotata, acciò sia distribuiti per quatro anni iusta la forma delle leggi, accio tutti li cittadini possino participar de detti officii, et per il simile supplicarete a sua serenità che tutti li officii, che sono stati dati, o, concessi o in vita, o, per tempo a persone forestiere, et non a cittadini originarii siano rivotati, acciò si possino da nuovo conferir ad essi cittadini; et perche molte volte occorre, che sono concessi piu officii ad una persona sola, cosa contrariissima à tutte le leggi, però supplicarete a sua serenità, che commetta alli eccellentissimi rettori, che per tempora saranno, che non possino dare, ne concieder più che uno officio ad una persona.

Al quatro decimo circa la distributione delli officii rispondemo intention nostra esser che li officii di quella citta, et destretto, soliti darsi di quatro in quatro anni secondo la forma delle leggi nostre; et massime di quella del senato di 30 Agosto 1499 siano conferiti, a quelli alli quali per essa legge sono riservati et che possono conseguirli et sevitosse alcuno posto, over intruso contra la intentione di dette leggi. Volemo che siano cassi et del tutto rimessi da quelli eccettuando però da questo ordine li fedelissimi nostri da Napoli di Romania et Malvassia; li quali havendo abbandonata la patria et li beni suoi per continuar sotto le fede, et devotion loro verso la repubblica

nostra volemo, che siano trattati, et riconosciuti, come li altri cittadini nostri habitanti de li, et che participino anco delli officii, come fanno essi cittadini.

169

0

7

Quinto decimo et perche molte volte occorre che questo eccellentissimo regimento et capitano procedendo sopra qualche querela, o, inquisitione, formato il processo prociede a sententia capitale, o di membri, delle qual sententie criminali non si potendo interponer appellatione in questa citta ne si potendo haver il beneficio dell' appellatione dalli eccellentissimi superiori per la molta et longhissima distantia che è da quest' isola all' illustrissima città di Venetia, onde non si potendo haver suspensione, le dette sententie si mandano ad essecutione lequali forsi se si havessero possuto appellar et suspender sarebbono state rivate dal eccellentissimo consiglio criminal talche essendo le ditte sententie eseguite et fatto morir gli homeni, frustratoria cosa sarebbe il voler dopo interponer appellatione, o ricercar altro rimedio, quando che per quella tal appellatione non si può più l' homo ritornar in vita, ne restituire le membra mutilate, però essendo cosa necessariissima proveder a questa importantissima cosa supplicarete a sua sublimità che voglia commetter per espresso ordine da esser inviolabilmente sotto quelle censure et pene che a sua sublimità parerà osservato à questo eccellentissimo regimento et capitano, et alli altri magnifici rettori dell' isola, che fatte le sententie loro criminali, o sia capitale, o sia di membri, o, pecuniarie, li sententiati possino interponer de qui le sue appellationi, le qual questi eccellentissimi rettori siano tenuti admetter dandogli il beneficio della suspensione di anno uno a proseguire la prefata sua appellatione, accio in questo tempo quelli che pretendono ragion, et gravame, possi veder l' opinione di uno tanto illustrissimo consiglio, che l' opinione di l quale dovendo morir morira contentissimi.

Al quinto decimo circa le suspensioni et appellationi essendo quello alieno dalla giustitia et honesta, sicome veramente lo reputano non ci pare di risponder, ne ordinar alcuna coca, volendo noi che la giustitia sia amministrata contra li discoli, et tristi di quel muodo, che si è fatto per lo adietro.

170

3

5

Sesto decimo, et perche molte volte occorre, che si fanno delle cose, le quali cinconcerneno il malefitio di tutta questa università, et comparando otto, over diese delli primarii delli cittadini del populo à richieder la rivatione di quel tal atto subito per far, che quella intentione habbi effetto vien dato nome a questi tali, che comparano de capi di setta onde tutti dubitano de

incorrer in qualche inconveniente et per questo il piu delle volte per non haver, che usi le rason di questo populo fidelissimo si supporta di molti gravami, pero per proveder a questo, et accioche le rason di questa universita possino sicuramente et senza alcun rispetto esser difese avanti questi eccellentissimi rettori et bisognando avanti la sublimita del principe, supplicarete a sua sublimità, che si degni concieder a questo fedel populo et universita di poter di anno in anno crear quatro suoi procuratori liquali habbino autorita di scriver alla serenità del principe in nome di essa universita, et supplicargli il beneficio, commodo, et utile della ditta universita.

Al sesto decimo circa l' elettione delli procuratori rispondemo intention nostra esser, che non sia innovato altro, ma se alcuno delli cittadini et populo si sentira aggravato di cosa alcuna, chel compari inanzi a quelli rettori nostri, li quali siano certi, che conforme al voler nostro et alle commissioni loro non gli mancarano di buona, et espedita giustitia; alli quali per tenor della presente nostra risposta commetteremo che cosi debbano osservar, et eseguir.

168

1

4

- s. Carlo Moresini
- s. Hieronymo Grimani
- s. Andrea Barbarigo
- s. Marin di Cavalli

Savi del consilio non se volendo impedir per la parentela s. Mathio Dandolo.

- s. Francesco Badoer
- s. Zuan Battista Contarini
- s. Francesco Bernardo
- s. Nicolo Zen

Savi da Terra Ferma absente s. Jacomo Soranzo.

- s. Bernardin Loredan
- s. Jacomo Contarini
- Marco Antonio Memo.
- s. Bernardo Zane
- s. Hieronymo da Pesaro
- savi alli ordeni

RÉSUMÉ

Maria Dourou-Eliopoulou, *Une ambassade de la population de la ville de Candie au Sénat Vénitien en 1561*

Les ambassades sont une source d'information très importante parce qu'elles montrent la situation sociale, économique et administrative des colonies vénitiennes vue par la population, ainsi que la politique adoptée par la métropole. Le texte de l'ambassade de 1561 se constitue de 10 réclamations des feudataires et des 16 des bourgeois et du peuple de la ville de Candie; à la fin du texte sont ajoutées les réponses du Sénat Vénitien. C'est intéressant de voir comment les intérêts des feudataires vénitiens sont différents et parfois opposés aux intérêts du peuple (surtout au domaine économique). Venise accepte les plaintes qui demandent une meilleure administration de la colonie, mais elle refuse celles qui concernent les affaires financières. En général elle adopte une politique centralisatrice et équilibrée envers ses sujets à cette période pendant laquelle la menace turque devient éminente. Les informations fournies par le texte nous donnent une idée claire de la situation générale de Candie au milieu du 16ème siècle.